

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

Dělba rolí v rodině

Bakalářská práce

Autor: Zdeňka Dufalová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze zdroje uvedené v seznamu literatury.

V Praze dne 3. 4. 2012

Zdeňka Dufalová

Děkuji panu doc. PhDr. Radomíru Havlíkovi, CSc. za odborné vedení, cenné rady a připomínky při zpracování této bakalářské práce.

ABSTRAKT

Cílem této bakalářské práce je popsat dělbu rolí v rodině ve třech různých historických etapách - v období preindustriálním, poté v době po průmyslové revoluci a jako poslední je popisována dělba rolí v rodinách v období od konce druhé světové války po naši současnost. Při charakterizování rodinných modelů v jednotlivých obdobích vycházím z odborné literatury autorů zabývajících se historickým vývojem české a evropské rodiny, jejím významem a postavením jednotlivých členů v rámci rodiny v daném období. V kapitole o rodině postmoderní pak porovnávám data několika empirických výzkumů provedených na území České republiky v průběhu období od devadesátých let minulého století až po současnost. Tyto výzkumy se týkají dělby rolí v rodině, ale i názorů respondentů na tuto problematiku. Pokusím se zjistit, jak se tyto názory během daného období měnily.

ABSTRACT

The aim of this Bachelor thesis is to describe the division of the roles in a family in three different historical periods - in a pre-industrial period, a post-industrial period and at last, the division of the family roles in the period from the end of the World War II up to the present is described. To characterize the family models in particular periods I use specialized literature, which deals with the historical development of a Czech and European family, with the importance of a family and with the position of all members in a family in a specified period. In the chapter, which discusses a post-modern family, I compare data from some empirical researches, which were carried out in the Czech Republic in the time period from the 1990s up to the present and which deal with family roles division and also with some respondents' opinions on this issue. I will try to find out, how these opinions have during this period changed.

OBSAH

ÚVOD	6
1. RODINA.....	7
1.1 Vývoj obsahu pojmu rodina.....	7
1.2 Funkce rodiny	9
2. DĚLBA ROLÍ V TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINĚ.....	11
2.1 Pohlaví a rod	11
2.2 Gender	13
2.3 Dělbba rolí v tradiční rodině.....	14
2.4 Dělbba rolí v moderní (postindustriální) rodině	15
2.4.1 Hnutí za rovnoprávnost mužů a žen.....	17
2.5 Děti v rodinách 18. a 19. století	19
2.6 Stáří v rodinách 18. a 19. století.....	21
3. POSTMODERNÍ RODINA	24
3.1 Povaha změn rodiny od tradiční až po postmoderní	24
3.2 Práce a rodina.....	27
3.3 Péče o děti.....	29
3.3.1 Zaměstnaná matka.....	30
3.3.2 Rozdělení péče o děti	32
3.3.3 Otcové v péči o děti.....	35
3.4 Dělbba domácích prací.....	38
ZÁVĚR.....	43
LITERATURA	47

ÚVOD

Hlavním tématem této bakalářské práce je dělba rolí v rodině. Je to téma, které se týká téměř každého člověka, neboť snad všichni z nějaké rodiny pocházíme a většina lidí si rovněž vlastní rodinu zakládá. Pro většinu populace všude na světě představuje rodina již po mnoho staletí jednu z nejvyšších životních hodnot. Jak se v různých historických dobách proměňovaly společenské zvyklosti a normy, potřebovali lidé útočiště, které by jim poskytlo pocit jistoty a bezpečí ve světě plném zvrátů, neočekávaných událostí a nových, neznámých situací. Takovým útočištěm, kde měl každý své pevné místo a úkol, který se od něj očekával, byla právě rodina a ve většině případů tímto útočištěm zůstává rodina i dnes. Přestože ani rodina není institucí neměnnou, změny uvnitř rodiny probíhají vždy pomaleji, než změny společenské, a rodina tak pomáhá udržet ve společnosti potřebnou stabilitu.

Ve své bakalářské práci popisuji proměny v dělbě, významu a úloze rolí mužů a žen v rodině od dob tradiční společnosti před průmyslovou revolucí až po současnost. V literatuře rozlišuje většina autorů tři stádia vývoje rodiny: je to rodina tradiční, typická pro preindustriální období, poté rodina moderní, rodící se spolu s průmyslovou revolucí, a nakonec rodina postmoderní, přetrvávající v určité podobě do dnešní doby. Tímto rozdělením se ve své práci řídím.

Především od posledních desetiletí 20. století pak v Evropě dochází ke značné individualizaci rodinných modelů, související s vyrovnáváním příležitostí mužů a žen ve všech oblastech života. Neplatí již téměř žádné univerzální vzorce pro rodinné uspořádání a rozdělení rolí v rodině. V kapitole o postmoderní rodině poukážu na některé aktuální problémy současných rodin a na základě empirických výzkumů se pokusím zjistit, jak se tyto problémy a názory na ně vyvíjely od devadesátých let minulého století až po současnost.

V práci se opírám o odbornou literaturu a rovněž o empirické výzkumy, reflektující rodinný život, dělbu rolí v rodině a stejně tak i názory na tuto problematiku v České republice od devadesátých let minulého století po současnost. Data z těchto výzkumů se pokusím porovnat a s pomocí odborné literatury ukázat, jak se daná problematika v průběhu tohoto období vyvíjela.

1. RODINA

Rodina tvoří základní článek celé společnosti. Je obtížné ji nějak přesně definovat, každá vědní disciplína ji podle svých potřeb popisuje jinak. Obecně vystihuje význam pojmu rodina Sociologický slovník, který pod heslem rodina uvádí: *„Forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd.“* (Jandourek, 2001, s. 206) V naší společnosti je rodina primární a pro život jedince zároveň nejdůležitější sociální skupinou. Je založena na manželství nebo pokrevním příbuzenství mezi jejími členy. Je pro ni charakteristické, že své členy bezvýhradně přijímá takové, jací skutečně jsou, i se všemi nedostatky. Měla by zajišťovat pocit bezpečí, vzájemnou podporu a životní potřeby jedinců, fyzické i psychické.

Dobře fungující rodina hraje velký význam ve vývoji lidské osobnosti. Právě v rodině začíná proces socializace, při kterém si dítě osvojuje základní kulturní a společenské normy a návyky, učí se vycházet s ostatními lidmi a vůbec žít a fungovat ve společnosti. Dochází zde k přenosu tradic, zvyků a kulturních hodnot. Rodina poskytuje jedinci zázemí většinou do té doby, než se plně osamostatní a založí si rodinu vlastní, případně než si najde partnera nebo své vlastní samostatné bydlení.

1.1 Vývoj obsahu pojmu rodina

Jak uvádí Možný, pojem rodina neměl v historii vždy stejný význam, jaký rozumíme dnes. (srov. Možný, 1990, s. 17) Ve středověku a starověku označovalo slovo rodina dvě rozdílné věci. V prvním případě tento pojem zahrnoval celé společenství lidí, kteří spolu sdíleli jednu domácnost, společně hospodařili a byli podřízeni jedné bezprostřední autoritě - hlavě rodiny. Tímto způsobem vymezovala rodinu antická a židovská kultura. Obě tyto kultury počítaly do rodiny kromě

pokrevních příbuzných i všechny ostatní, kteří v domě žili a nějakým způsobem se podíleli na společném hospodaření. Patřili sem tedy zpočátku i otroci, později služebnictvo, tovaryši a učňové, čeledíni a děvečky. V dobových textech se sice používalo latinské slovo *familia*, znamenalo však spíše „dům“, „domácnost“ nebo „hospodářství“. (srov. Horský, Seligová, 1997, s. 17)

Ve vyšších společenských kruzích platilo v té době jiné pojetí rodiny, chápalo ji jako „*systém širokého pokrevního příbuzenství*“. (Možný, 1990, s. 18) Jako rodina byl v tomto smyslu označován například „Dům Habsburků“, který nesídlil v jednom domě, nýbrž na několika různých místech v Evropě. Význam slova rodina a rod byl téměř shodný, byla to „*velká skupina lidí, jež svazkem krve udržovala jednotu moci a majetku.*“ (Možný, 1990, s. 18)

V době osvícenství se v povědomí společnosti začalo usazovat pojetí rodiny, které je blízké současnému významu. Vrcholné dílo osvícenského myšlení, Velká francouzská encyklopedie, vysvětluje rodinu jako „*společnost, jež tvoří základní výbavu a přirozený stav člověka. Rodina je vsutku občanská společnost ustanovená Přírodou: tato společnost je nejpřirozenější a nejstarší ze všech společností: vytváří základ pro národní společnost, neboť lid anebo národ není nic jiného než celek složený z mnoha rodin. Rodina se zakládá manželstvím a je to příroda sama, jež vtahuje člověka do tohoto svazku; z něho jsou pak rozeny děti, jež prodlužují život rodiny, udržují lidskou společnost při životě a nahrazují ztráty, jež v ní způsobuje smrt každý den.*“ (Možný, 1990, s. 17)

Tato definice se stala základem představy moderní rodiny v naší společnosti. Za charakteristickou a převládající je považována forma párové monogamické rodiny, tím rozumíme pár muže a ženy žijící se svými dětmi v jedné domácnosti. (srov. Možný, 1990, s. 18) Instrukce manželské rodiny vychází z křesťanské tradice, která předpokládá nezrušitelnost převzatého závazku. (srov. Možný, 2006, s. 115) Tento obraz rodiny je v naší kultuře považován za ideální, s tím, jak se však postavení a funkce rodiny ve společnosti mění, v praxi se velmi často objevuje spíše tzv. seriální monogamie, „*tedy několik následných monogamických párových soužití za život. Jedno, ale případně postupně i několik z nich získává právní status manželství se všemi z toho plynoucími právními, majetkovými a hereditárními důsledky.*“ (Možný, 2006, s. 115)

V současné době by tak mohlo být výstižnější spíše než o rodině mluvit o rodinném soužití lidí, jehož jádrem je především citová vazba. Dospělí partneři mohou být opačného, ale i stejného pohlaví. Sňatek, dnes už ani církevní, nepředstavuje dostatečnou záruku trvalosti soužití. (srov. Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 13) Existují domácnosti, v nichž žije jeden dospělý s dítětem nebo s dětmi. Jediným poutem je zde rodičovství, které by se dalo pokládat za významnější než partnerství. Biologické rodičovství totiž není možné zrušit, na rozdíl od partnerského pouta. (srov. Matoušek, Pazlarová 2010, s. 13) Velmi častým typem rodinného soužití je v dnešní době také nesezdaný pár vychovávající děti jednoho z partnerů nebo děti společné.

1.2 Funkce rodiny

Funkce rodiny se mění v závislosti na změně společenských a kulturních faktorů, které určují postavení rodiny ve společnosti a zároveň vztahy uvnitř rodiny. (srov. Výrost, 1998, s. 326) Až do 18. století hrála v Evropě rodina hlavní úlohu v ekonomickém zajištění svých členů, jejich vzdělávání i poskytování péče v nemoci a ve stáří. Mimo společenství rodiny bylo téměř nemožné přežít. (srov. Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 13)

Moderní rodina pozbyla některé ze svých dřívějších funkcí. Jiné funkce pouze ztratily (popř. získaly) na důležitosti. Některé z jejich tradičních funkcí začal postupně přebírat sociální stát. (srov. Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 14) J. Výrost uvádí čtyři základní funkce rodiny: (srov. Výrost, 1998, s. 325- 327)

- **Reprodukční** - tato funkce představuje dodnes jeden z nejobvyklejších důvodů pro založení rodiny. Svou nezastupitelnou úlohu v reprodukci však v současné době, především díky rozvoji v oblasti medicíny, rodina ztrácí. Moderní společnost je navíc schopna pečovat přímo o jednotlivce a rozšiřují se tak možnosti alternativních soužití a reprodukčního procesu, což však s sebou přináší řadu etických problémů. Je také čím dál více opomíjeno, že zdravá fungující rodina je důležitou podmínkou pro zdravý vývoj dítěte.

- **Materiální** - tato funkce měla větší význam především v minulosti, kdy byla rodina vnímána jako samostatně hospodařící jednotka. Děti a slabší členové rodiny byli plně odkázáni na materiální pomoc ostatních členů. Pokud dnes rodina tuto funkci nesplňuje, existuje ve společnosti propracovaný systém sociálních podpor, který může rodinu v této úloze nahradit.
- **Výchovná** - nejedná se pouze o výchovu dětí, vzájemné působení v rámci rodinné interakce formuje všechny členy rodiny, a to jak bezprostředně, tak i dlouhodobě. Výchovná funkce rodiny je jen obtížně nahraditelná, vliv jedinečného rodinného prostředí není možné působením výchovných institucí účinně napodobit.
- **Emocionální** - zdá se, že tato funkce je i v postmoderní době nezastupitelná. I přes mnohé proměny zůstává rodina stále nutným mezičlánkem mezi jedincem a společností a nabízí svým členům vzájemné sdílení, bezvýhradné přijetí, podporu, pomoc, jistotu a splnění mnoha dalších potřeb, které mají všichni lidé bez rozdílu věku. V současném světě, který je stále více odlidšťován, je tato úloha skutečně nepostradatelná.

2. DĚLBA ROLÍ V TRADIČNÍ A MODERNÍ RODINĚ

2.1 Pohlaví a rod

Kvalitativní odlišnost postavení muže a ženy v rodině, ale i ve společnosti, zde byla odpradáвна. Jak uvádí Možný, tato odlišnost může být chápána dvěma způsoby. (srov. Možný 1990, s. 100) Můžeme hovořit na jedné straně o mužském a ženském *rodě*, na straně druhé o mužském a ženském *pohlaví*. Jedná se přitom o dvě podstatně odlišné věci.

Dualita mužského a ženského rodu má pravděpodobně delší historii. Dvoudomé vidění světa jako prolínání mužského a ženského aspektu se promítá i do gramatiky jednotlivých jazyků - i neživé předměty lidé označovali podstatnými jmény mužského nebo ženského rodu. „*Tato diferenciace světa bez pohlavních znaků do dvojího rodu se však v různých jazycích ani zdaleka neshoduje.*“ (Možný, 1990, s. 100) Kultura sice vnímá celé univerzum jako dvoudomou, mužsko-žensky polarizovanou skutečnost, různé kultury už se však neshodují v tom, co patří k ženskému a co k mužskému aspektu. Tím se ukazuje, že toto rodové rozčlenění univerza na mužské a ženské má své kořeny v dané kultuře nebo je alespoň touto kulturou významně modifikováno. S kulturní dvoudomostí souvisí i všeobecná diferenciace nástrojů a činností na mužské a ženské. Byly ženské činnosti, jejichž vykonávání bylo pro muže nemyslitelné a naopak činnosti typické pro muže, kterých se žena nikdy neúčastnila. (srov. Možný, 1990, s. 100)

Z této přísné diferenciace plynula dokonalá komplementarita jednotlivých rodů a jejich činností ve společnosti. „*Přísně rozlišené mužské a ženské práce, nástroje, prostory, úkoly do sebe dokonale zapadají, navazují na sebe, prostupují se, a teprve jako celek vedou k dosažení cíle.*“ (Možný 1990, s. 101) V takto fungující společnosti pak není přirozeně možné rozlišit, čí práce je důležitější a které činnosti jsou více nebo naopak méně významné. „*Všechny úkoly jsou nezastupitelné, na sobě závislé a tedy nepoměřitelné. Když Eva předla a Adam síl, kdo tehdy pánem byl?*“ (Možný 1990, s. 101)

Naproti tomu perspektiva rozlišující polaritu pohlaví vychází z myšlenek evropské renesance a humanistického universalismu, které obzvlášť zdůrazňovaly univerzální vlastnosti, práva a potřeby každého člověka bez rozdílu, tedy i bez rozdílu mezi mužem a ženou. I v oblasti řešení sociálních problémů se toto myšlení soustředilo především na obecně humánní otázky, zejména na otázky lidské rovnosti a svobody. Z této perspektivy nejsou rozdíly mezi ženami a muži příliš podstatné, projevují se jen v několika málo situacích, což je prakticky jen při plození, rození a nejranější péči o děti. Místo vzájemné komplementarity mezi muži a ženami se předpokládá téměř úplná vzájemná zastupitelnost. Tento systém však může fungovat pouze ve společnostech s rozvinutou směnou a zbožní výrobou. Zásadním momentem byl v tomto vývoji nástup kapitalismu, kdy vedle snadné zaměnitelnosti jednotlivých součástek a deindividualizace výrobků v masové produkci mohl být zaměněn i jeden dělník dělníkem jiným. Kapitalismus očekává dělníka univerzálně použitelného ve výrobním procesu a to bez ohledu na jeho osobní charakteristiky - včetně rozdílu pohlaví. Důležitým předpokladem pro fungování moderní průmyslové společnosti je, že muži i ženy jsou nejen uzpůsobeni pro tutéž práci, ale zároveň i shodně vnímají realitu a mají, pouze s minimálními odlišnostmi, i tytéž potřeby. (srov. Možný 1990, s. 102-103)

Tento přístup znamenal obrovskou změnu v uspořádání celé společnosti. Naprostá většina sociálních rolí se stala pohlavně univerzálními, došlo ke zrušení sfér dominance podle rodové příslušnosti a zániku rodově determinované teritoriality. (srov. Možný, 1990, s. 103) *„Prostory dříve uzavřené příslušníkům mužského rodu, jako byla například kuchyně a porodnice, a prostory uzavřené příslušníkům ženského rodu, jako byla například krčma a válečná rada, otevřely se lidem obou pohlaví.“* (Možný, 1990, s. 103)

Kladení důrazu na jeden nebo druhý přístup je historicky proměnlivé. (srov. Možný. 1990, s. 100) Na otázku, který z těchto dvou přístupů je ten správný, neexistuje jednoznačná odpověď. Ani mezi vědci nepanuje jednotný názor na to, zda jsou sociální rozdíly mezi oběma pohlavími skutečně čistě kulturním výtvořem a role typické pro ženy tedy mohou se stejnými výsledky vykonávat muži a naopak, nebo zda má v sobě každý člověk vrozené předpoklady a schopnosti pro lepší zvládnutí sociální role typické pro jeho pohlaví.

Touto problematikou se dnes zabývá nový obor - gender studies, jehož cílem je zkoumat, nakolik je lidské chování podmíněno biologicky a co je naopak výsledkem kulturního vývoje společnosti. (srov. Jandourek, 2001, s. 90)

2.2 Gender

Pojem gender pochází z angličtiny, kde původně znamenal gramatický rod, v češtině se však tento překlad neujal, protože bývá chápán v jiném významu. (srov. Maříková, 2000, s. 11) Je to výraz, který označuje ne biologické, ale kulturně podmíněné rozdíly mezi muži a ženami. (srov. Jandourek, 2001, s. 90) Tyto rozdíly jsou často vnímány jako něco daného a neměnného, nebo dokonce přirozeného, podle Maříkové jsou však ve skutečnosti sociálním konstruktem (srov. Maříková, 2000, s. 11), který se díky tradici předává z generace na generaci.

V podobě genderových stereotypů pak tento konstrukt ovlivňuje a formuje vlastnosti, chování a jednání, ale i názory a postoje obou pohlaví za účelem naplnění společností očekávané mužské nebo ženské role. Gender není a ani nemůže být ničím univerzálním, mění se v závislosti na kulturním, historickém a sociálním vývoji společností, ale i na čase a místě svého vzniku. V různých obdobích nebo kulturách mohou být představy o typicky mužském nebo typicky ženském naprosto rozdílné. (srov. Maříková, 2000, s. 11)

Z této perspektivy dnes odborníci rozlišují dva pojmy - pohlaví a gender. R. Stoller definuje jejich vztah takto: *„Až na několik výjimek existují dvě pohlaví, muž a žena.“* (Stoller, 1968, cit. dle Oakleyová, 2000, s. 122) K vymezení pohlaví musíme vzít v úvahu fyziologické podmínky, jejichž souhrn pak vymezuje pohlaví každého jedince. Většina lidí pak spadá do jedné ze dvou kategorií - „muž“ nebo „žena“. *„Gender je pojem, který má spíše psychologické a kulturní konotace, a biologickým pojmům „mužský“ a „ženský“ odpovídají názvy genderu „maskulinní“ a „feminní“. Ty mohou být zcela nezávislé na (biologickém) pohlaví. Gender je podíl maskulinity a feminity u dané osoby a je zřejmé, že u mnoha lidí jsou přítomny obě tyto kvality. U normálního muže převažuje maskulinita, u normální ženy feminita.“* (Oakleyová, 2000, s. 123)

2.3 Dělná rodina v tradiční rodině

Jako tradiční rodinu chápeme běžnou rodinu stavovské nebo také preindustriální společnosti, tedy typickou rodinu pro období před průmyslovou revolucí, která kromě hospodáře, jeho manželky a dětí zahrnovala i pacholky, děvečky a podruhy. (srov. Horský a kol., 1997, s. 12-17) Základní funkcí tradiční rodiny bylo ekonomické zabezpečení všech jejích členů. „*Pro naprostou většinu lidí v této době nebyla výrobní činnost oddělena od chodu domácnosti: veškerá práce byla vykonávána přímo v domě nebo v jeho blízkosti.*“ (Giddens, 1999, s. 319) Všichni členové rodiny se účastnili prací na poli nebo řemeslné výroby.

Dílny ve městech se obvykle nacházely přímo doma a jednotliví členové rodiny vykonávali různé fáze výrobního procesu. „*U tkalců například děti pracovaly na mykadle a česaly, starší dcery a matka spřádaly, otec tkal. Podobná přímá spolupráce žen a dětí s muži existovala také v krejčovském, ševcovském a pekařském řemesle. Politika a vojenství sice zůstávaly doménou mužů, ale v domácnosti měly ženy díky svému významnému podílu ve výrobním procesu mnohdy značný vliv.*“ (Giddens, 1999, s. 319) V takové domácnosti měli všichni přesně rozdělené role a jejich činnosti se doplňovaly.

Bylo tomu tak i na venkově v rodinách zemědělců. Na obživě rodiny se téměř stejně jako hospodář podílela i jeho žena, která „*měla velký podíl nejen na chodu domácnosti, nýbrž i na práci ve chlévě a na poli. Hospodyně učila dcery, snachy a služky tradičním ženským pracím, k nimž náleželo vaření a péče o děti stejně jako předání lnu a vlny, chov drůbeže, pěstování zeleniny a mnoho jiných činností, ve kterých byla nezastupitelná. Předávala tak o generaci dál, co se sama od své matky naučila.*“ (Horská a kol., 1990, s. 387-388)

Někteří demografové se domnívají, že právě nadměrné pracovní zatížení, stěžejní sloučené s mateřskou úlohou, bylo příčinou časté smrti mladých žen v plodném věku v průběhu 18. století. Ženy tak byly ohroženy nejen přímo namáhavým porodem, nýbrž i celkovým vyčerpáním organismu způsobeným těžkou prací při nedostatečné výživě, špatných hygienických podmínkách a malým možností lékařské péče čelit nemocem, jejichž nebezpečí při těhotenství jen vzrůstalo. (srov. Horská a kol., 1990, s. 390)

2.4 Dělbá rolí v moderní (postindustriální) rodině

Rozvoj moderního průmyslu v 19. století s sebou přinesl velké změny v tradičním uspořádání rolí v rodině. Díky průmyslové revoluci se sice všeobecně pozvedla životní úroveň, došlo však k oddělení bydliště a pracoviště (srov. Možný, 2006, s. 176), výroba se přesunula z domácího prostředí do mechanizovaných továren. (srov. Giddens, 1999, s. 320) Většina žen se tak stala závislými na zaměstnání mužů. *„Ženy, nemohouce být dále přímými spolupracovnicemi mužů v produkující domácnosti, staly se poskytovatelkami obsluhy jejich pracovní síly.“* (Možný, 2006, s. 176)

Začal se tak ustanovovat obraz rodiny, který byl přibližně po dvě stě let vnímán jako jediný správný a který ještě zčásti přežívá i dnes. Představuje rodinu, kde *„na jedné straně stojí výdělečně činný muž, který zajišťuje rodinný příjem a účastní se politického rozhodování, na druhé straně žena působící ve sféře domácnosti, od níž se očekává, že obstará úklidové práce pro celou rodinu, vychovává děti a ujme se péče o staré a postižené členy rodiny.“* (Lenderová a kol., 2009, s. 157)

Muž měl před sebou ještě jeden velký úkol - na jeho postavení ve společnosti záviselo společenské postavení celé rodiny, bylo na něm a na jeho schopnostech, aby vynaložil co nejvyšší úsilí k tomu, aby toto postavení bylo na co nejvyšší příčce stratifikační stupnice. Při výzkumech sociální stratifikace pak stačilo stratifikačně zařadit muže a tím byla zároveň zařazena celá jeho rodina. (srov. Možný, 2006, s. 96)

Muž byl v té době pánem domu. Za svou ženu odpovídal a měl povinnost ji živit, šatit a poskytnout jí přístřeší. Úkolem manželky bylo muži vytvářet příjemné zázemí, kde by si po náročné práci mohl odpočinout. Domov pro něj byl místem, kde *„pořádek, čistota, krása a poesie vyzdobily jeho domácnost; jídlo, které jej má sytit, by tělo jeho bylo silné k práci, duch jarý a pružný k myšlení, jest upraveno chutně a se zřením na zdravotní a živící stránku jeho.“* (Lenderová a kol., 2009, s. 156) Přitom všem měla být žena na svého muže vlídná, usmívat se na něj, dopřát mu po návratu ze zaměstnání nerušený klid, netrápit ho svými starostmi ani

stížnostmi na služebnictvo a trpělivě naslouchat manželovu vyprávění o tom, co ho během dne blažilo i trápilo. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 156)

Názor, že místo ženy je doma u rodinného krbu, však neznamenal pro všechny ženy totéž. Zatímco bohaté ženy měly ve svých domácnostech služebné a chůvy, které většinu těchto úkolů a povinností přebíraly, chudé ženy si musely na vše vystačit samy - vykonávaly všechny domácí práce a k tomu si ještě často musely hledat námezdní práci, když příjem muže na zabezpečení rodiny nestačil. (srov. Giddens, 1999, s. 320)

Obstarávání domácnosti a domácích prací však pro ženu neznamenal nepříjemnou povinnost, jak je tomu možná v mnoha případech dnes. Vedení domácnosti a péče o potřeby ostatních členů rodiny bylo považováno za přirozený úděl ženy a hospodyně k tomu také tak přistupovaly. *„Žít pro druhé považovala manželka díky své výchově za samozřejmost: Spolu s opuštěním dívčího jména se vzdala i části své identity. Stala se obšťastňující manželkou, vychovávající matkou, duší domácnosti.“* (Lenderová a kol., 2009, s. 167-168) Čistá domácnost byla symbolem útulného domova a zároveň chloubou každé ženy. V kuchyni, která se už na počátku 19. století stala především prostorem ženy, mohly hospodyně manifestovat své schopnosti a vlastnosti, které k ženské roli v té době patřily: pečlivost, starostlivost, obětavost, smysl pro čistotu. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 137) *„Čistá kuchyň se stává manifestací ženství, chutné jídlo a přitažlivě prostřený stůl symptomem dobře fungující měšťanské domácnosti.“* (Lenderová a kol., 2009, s. 55)

Práce žen v domácnosti byla hodnocena na stejné úrovni jako práce mužů v zaměstnání, tato dělba rolí byla společností všeobecně uznávána a přijímána jako správná a přirozená. Výsadou muže bylo svou rodinu ekonomicky zabezpečit, prostor působnosti ženy byl v domácnosti. Tento systém poměrně dlouho fungoval. Ještě na počátku 20. století byla zaměstnanost žen v Evropě ve všech společenských vrstvách dost nízká, zaměstnány byly především svobodné mladé ženy. Když se provdaly, přestaly většinou do zaměstnání chodit. (srov. Giddens, 1999, s. 320)

Od té doby však podíl zaměstnaných žen neustále vzrůstal. Jedním z hlavních důvodů byla situace během první světové války, kdy velký nedostatek mužských pracovních sil přinutil ženy stát se místo mužů ze dne na den hlavami rodin se všemi jejími povinnostmi, včetně zajištění obživy rodiny, a vykonávat řadu

prací nezbytných pro udržení chodu průmyslu a hospodářství. Když se muži z války vraceli, znovu většinu těchto pracovních pozic zaplnili. Původní rodinný vzorec pracujícího otce a matky v domácnosti však již byl narušen. (srov. Giddens, 1999, s. 320) Světová válka však nebyla důvodem jediným, už mnoho desítek let před ní se projevovaly snahy o zrovnoprávnění mužů a žen včetně oblasti vzdělávání a pracovního uplatnění. Úsilí feministických a emancipačních hnutí pak vyvrcholilo právě ve 20. století.

2.4.1 Hnutí za rovnoprávnost mužů a žen

Jak uvádějí autorky knihy *Ženy na stráž!*, „*ženská otázka je jedním z mnoha nových sociálních, politických a ekonomických jevů, jež - leckdy možná poněkud nechtěně i nečekaně - zrodilo dlouhé 19. století.*“ (Bahenská a kol., 2010, s. 8) Postavení ženy v rodině a ve společnosti bylo tehdy značně ovlivněno velkými hospodářskými změnami, které následně vyžadovaly i změny ve výchově a vzdělávání dívek a postupně i akceptování výdělečné činnosti žen středních vrstev. Jednalo se přitom o dlouhodobý a nikterak jednoduchý proces, který narušoval mnohé dosavadní zvyklosti. (srov. Bahenská a kol., 2010, s. 8)

V řešení ženské otázky měla oproti ostatním evropským zemím již v 18. století velký náskok Francie. Již před Velkou francouzskou revolucí zde existovala síť ženských klubů, které se mimo jiné zabývaly také otázkou rovnosti mužů a žen. Právě od revoluce očekávalo ženské hnutí s nadšením odstranění nadvlády mužů nad ženami. Všichni velcí revolucionáři však považovali účast žen ve veřejném životě za nepatřičnou, po nějaké době musely být dokonce rozpuštěny ženské kluby. Byl vydán dekret, který ženám zakazoval účastnit se jakéhokoli politického hnutí. Jediným úspěchem žen bylo pouze uzákonění rozvodu, i to však platilo jen krátký čas a poté bylo opět zrušeno. Historikové tuto skutečnost vysvětlují tím, že nezávislé postavení žen by odporovalo poslání obou revolučních ústav z let 1791 a 1795, které zařazovaly ochranu rodiny mezi základní občanská práva a povinnosti. (srov. Horská a kol., 1990, s. 319-323)

První veřejné projevy české ženské činnosti úzce souvisí s revolučním rokem 1848, kdy bylo v Českých zemích zrušeno poddanství a mohla se tak začít utvářet moderní občanská společnost. Dominantními otázkami ženského hnutí byly v té době rodina a domácnost, mateřství, vlastenectví a vzdělání. Nejčastějším tématem při diskuzích o úloze ženy byly domácí práce. Úloha ženy při obstarávání domácnosti a péči o rodinu nebyla zpochybňována, jednalo se však o množství času, které žena těmto činnostem věnovala, a o malé nebo žádné uznání, které se jí za to dostávalo. Zatímco práce muže byla navíc oceněna mzdou, práce ženy zdánlivě žádný finanční efekt neměla. V šedesátých letech 19. století se žena mohla věnovat veřejně prospěšné činnosti a sebevzdělávání, ale teprve potom, co splnila své domácí povinnosti. Její vzdělání však mělo sloužit výhradně blahu rodiny. (srov. Bahenská a kol., 2010, s. 9-12)

Od přelomu 70. a 80. let devatenáctého století se začíná poukazovat na ženy neprovdané a ovdovělé, pro které by vzdělání mohlo být alternativou k nedosaženému rodinnému životu a cestou k lepší životní situaci. Spojení rodinného života a pracovního uplatnění bylo pro ženu až do první světové války téměř nemožné. Když se žena vdala, vzdala se obvykle svého povolání, aby se mohla plně věnovat svému muži a mateřství. Vzhledem k množství povinností, které žena v té době vzhledem k manželství a mateřství měla, nebylo pro ni možné profesní a rodinný život skloubit. Proto se také žádná z první generace vysokoškolsky vzdělaných žen nevdala, ani neměla děti. (srov. Bahenská a kol., 2010, s. 12-13)

Ženská otázka byla ve většině případů pojímána jako sociální problém, který se týká především svobodných a ovdovělých žen. Začalo se však také upozorňovat na skutečnost, že ženská část národa představuje nevyužitý ekonomický potenciál a v rodině mnohdy „přítež“. Tuto nepříjemnou skutečnost mělo odstranit vzdělání žen a uznání jejich pracovní síly na trhu práce. Ženy se poté začaly objevovat v pro ně dosud neobvyklých pracovních pozicích. Začalo se také diskutovat o účasti žen v právní a politické oblasti.

Jako reakce na rostoucí počet zaměstnaných žen však začaly být vydávány zákony, které ženy omezovaly. Příkladem byl povinný celibát pro učitelky. Podle zákona byla úloha ženy jako matky a manželky neslučitelná s výkonem povolání. Na to reagovala především spisovatelka Božena Viková-Kunětická, která ve svých

románech důrazně poukazuje na právo ženy, a tedy i učitelky, na mateřství svobodu a osobní i ekonomickou nezávislost. (srov. Bahenská a kol., 2010, s. 15-17)

Až přijetím první československé ústavy v roce 1920, která zaručovala rovnost občanů bez ohledu na pohlaví, původ a povolání, bylo dosaženo formální rovnoprávnosti mužů a žen. Ženy mohly bez omezení studovat, volit a být voleny, opustit manžela, věnovat se profesi a využít mnoho dalších možností, které jim byly dříve odepřeny. Naděje na rychlou změnu v postavení žen však nebyly naplněny. Tím, jak se během několika málo let proměnilo společenské prostředí, musela se změnit i teoretická východiska emancipačního hnutí. Ženy, zmobilizované během války, se vracely zpátky do domácností, avšak nátlak na řešení problému, jak skloubit zaměstnání a péči o rodinu, stále vzrůstal spolu s počtem vzdělaných a profesně aktivních žen. Řešení navrhovalo zavedení kolektivní výchovy dětí. (srov. Bahenská a kol., 2010, s. 19-22)

Komunistický převrat v roce 1948 ukončil emancipační snahy s tím, že ve společnosti osvobozené od vykořisťování se rovnost žen s muži nastolí automaticky. (Bahenská a kol., 2010, s. 25)

2.5 Děti v rodinách 18. a 19. století

Ve srovnání s dnešní dobou se děti rodilo v 18. století mnohem více. Bylo to dáno zčásti vysokou dětskou úmrtností - pouze vysoká natalita pak dávala naději, že alespoň některé z dětí přežije. Dalším důvodem byl také vliv katolické církve, která jakékoli kontraceptivní metody považovala za hříšné. Porodnost se začala snižovat až v polovině 19. století, s čímž také začala klesat dětská úmrtnost. Až do roku 1880 se však jedné vdané ženě narodilo v průměru osm až devět dětí. Snižování počtu dětí mělo několik příčin, patřily mezi ně velký nárůst vzdělanosti, změny v hodnotové orientaci, nové ekonomické postoje, ženská emancipace a další. Změnila se také povaha vztahu k dítěti, které se stalo předmětem větších citových i materiálních investic. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 179-181)

Rakouský občanský zákoník považoval za dítě jedince do sedmi let. Od osmi do čtrnácti let následovalo období nedospělosti a období dospívání prožívali mladí od patnácti do čtyřiceti let. Až v druhé polovině 19. století se období dětství prodlužuje, jeho hranice se posouvá na 14-16 let u dívek a 16-18 u chlapců. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 178)

Výchova potomků byla ovlivněna pohlavím dítěte, ale i sociálním prostředím, z něž rodina pocházela. Ve středních vrstvách byl chlapec už od mala směřován k převzetí otcovy pozice a kvalifikace. Mělo se mu dostat přísné a důsledné výchovy. Za výchovu dívek byla odpovědná matka, která dívku připravovala na roli budoucí hospodyně. Děti v nižších vrstvách byly vedeny k tomu, aby se mohly co nejdříve podílet na obživě rodiny, a to bez ohledu na pohlaví. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 181-182)

Ve vztahu k dětem nebyly zpravidla proječovány city, za účinný výchovný prostředek byl považován spíše strach. Pro děti bylo závazné přikázání „Cti otce svého i matku svou“. Více zdůrazňovaný byl přitom respekt k otci, který doma přísně vládl a o všem rozhodoval. Nebylo ničím výjimečným, že se děti svého otce bály. Tělesné tresty byly samozřejmostí a obvyklé bylo také strašení nadpřirozenými bytostmi. Výchova byla mnohem autoritativnější než dnes. Autoritu rodičů dokazuje například zvyk vykání ze strany dětí, který se v některých českých oblastech udržel až do šedesátých let 20. století. Vztah rodičů a dětí navíc často nebyl upevňován od malička, první osobou, která se dítěti věnovala, bývala často kojná nebo chůva, v chudších rodinách prarodiče nebo starší sourozenci. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 183-184)

Vztahy dětí s otcem přitom byly utužovány ještě méně, hlavním důvodem byla práce, kam otec ráno odcházel, a často se vracel, až když děti spaly. A když byl doma, měl právo na klid a odpočinek. Ve většině rodin se pěstoval kult otce a jeho práce, děti k němu měly mnohdy až nábožný respekt, který jim byl vštěpován od malička. Otec se k dětem choval stroze, někdy až hrubě, což byl ale občas jen postoj, který se od živitele rodiny očekával. Již v té době však existovali též otcové, kteří se o své děti zajímali a dávali jim svou lásku najevo slovy i gesty. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 184)

Ivo Možný se domnívá, že někdy až chladný vztah rodičů k dětem byl dán častou dětskou úmrtností, mnohdy ještě v kojeneckém věku. Rodiče proto nemohli

investovat své city do vztahu ke každému čerstvě narozenému potomkovi, nad nímž v té době neustále visela všudypřítomná hrozba smrti. Kdyby tehdy měla být smrt dítěte pro rodiče takovou ranou jako je tomu dnes, jen stěží by psychicky unesli smrt druhého, třetího, nebo dokonce pátého dítěte. Z tohoto důvodu musel být vztah rodičů k dětem z dnešního pohledu méně vřelý a láskyplný. (srov. Možný, 1990, s. 42)

Bezstarostný věk dětství končil výrazně dříve než dnes. Některé přísné matky zastávaly názor, že hraní si je pouze mrháním času. Chudší děti, jakmile se o sebe dokázaly samy postarat, hlídaly mladší sourozence, pásly domácí zvířata, pomáhaly v kuchyni, v dílně nebo na poli. Některým dětem bylo hraní tolerováno ještě v období mladšího školního věku, starší děti už čekaly povinnosti bez rozdílu. Pomáhaly v řemesle i obchodu, dcery byly k ruce matce. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 188-190)

2.6 Stáří v rodinách 18. a 19. století

Na stáří bylo již v nejstarších civilizacích pohlíženo jako na specifickou životní etapu. Starším lidem byla prokazována úcta, ve většině kultur měli stařešinové často hlavní slovo ve věcech důležitých pro celou komunitu. V rodinách se s přibývajícím věkem zvyšovala autorita mužů a žen. Vstup do období stáří představoval pro jedince v tradiční kultuře vrchol toho, čeho v životě dosáhl. (srov. Giddens, 1999, s. 57)

Postoj společnosti ke starým obyvatelům však nebyl pozitivní vždycky, v historii se střídala období, kdy bylo stáří uctíváno, nebo naopak opovrhováno. O tom, že projevovat starým lidem úctu nebylo vždy všeobecně uznávanou zásadou, se můžeme dočíst například v Richeletově slovníku z roku 1679: „*Starci jsou podezíraví, žárliví, lakomí, nevrlí, užvanění, stále si na něco stěžují, [...] starci jsou odporní.*“ V Evropě začalo být stáří opět oceňováno v období osvícenství, kdy se začal utvářet obraz moudré bytosti, která může svému okolí poskytnout mnoho cenných rad a zkušeností. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 250)

Nikdy v minulosti nebylo ve společnosti tolik starých lidí jako v současné době. Průměrná délka života byla mnohem nižší, v polovině 18. století se lidé v českých zemích dožívali pravděpodobně v průměru 25-28 let, v polovině 19. století přibližně 30 let a ještě na počátku 20. století „pouhých“ 40 let. (srov. Lenderová a kol., 2009, s. 250) Tato nízká čísla jsou však dána nízkou úmrtností v dětství a dospělosti, existoval tedy určitý počet osob, které se dožívaly věku vyššího. Nebylo jich ale mnoho. Život člověka byl v minulosti charakterizován poměrně krátkou dobou dětství a mládí, po níž následovalo relativně dlouhé období dospělosti. Toto období bylo vyplněno prací a péčí o rodinu. Často hned krátce poté, co člověk vychoval své děti, zemřel. Wolf ve své knize uvádí, že v 19. století rodiče umírali, když bylo dětem v průměru 14 let. Stáří v dnešním pojetí, jako období života bez dětí a ekonomické aktivity, většina lidí vůbec nepoznalo. (srov. Wolf a kol., 1982, s. 23)

Péči o ty, kteří se vyššího věku dožili, měla na starosti především rodina, která byla kromě hospodářské jednotky také institucí sociálního zabezpečení. „*Starší lidé v ní měli své funkční místo získané věkem, zkušenostmi, moudrostí, majetkem i časově nelimitovanými, ale přece jen relevantními činnostmi, které vykonávali v rámci této rodiny a k prospěchu všech jejích členů.*“ (Wolf a kol., 1982, s. 33) Tyto činnosti vykonávali často až do své smrti a měli tak stále důležitý podíl na fungování rodiny a hospodářství. Starý rolník, který již nebyl schopen orat, přenechal orbu svému nástupci a sám přešel k práci jiné, méně namáhavé. Podobně tomu bylo u řemeslníků, kteří se ve stáří často stávali už „jen“ učiteli mladších nástupců. Stejně tak žena, která již neměla dostatek sil na náročné práce v domácnosti, přenechala část povinností ženě mladší a sama vykonávala to, na co stačila. (srov. Wolf a kol., 1982, s. 27) Teprve když síly rodičů značně oslábly, předali hospodářskou usedlost svým potomkům a přesunuli se na výměnek, kde očekávali od svých dětí hmotnou podporu. (srov. Goody, 2006, s. 72)

Někdy zůstával hlavou rodiny až do své smrti starý otec. Jeho postavení bylo dáno především znalostmi a zkušenostmi, které pramenily z jeho intenzivní celoživotní práce a které nemohl nikdo mladý mít. Otec si také často ponechával správu rodinného majetku, který pak mohl mezi své děti rozdělit. Úcta, poslušnost a oddanost vůči starým rodičům tak bývala často kromě základní ctnosti také

nezbytnou nutností, pokud nechtěl být potomek vyděděn a ocitnout se tak na okraji společnosti. (srov. Goody, 1982, s. 32- 33)

Hůře na tom byli lidé, kteří neměli děti nebo někoho, kdo by se o ně ve stáří a nemohoucnosti postaral. Tyto lidi často čekala žebrota, v lepším případě městský či obecní starobinec nebo špitál. Ideálem však samozřejmě bylo, pokud člověk umíral v doma, v prostředí, kde prožil svůj život, a v kruhu svých blízkých. Špitály existovaly pouze jako pojistka pro ty, o které se nikdo postarat nemohl. „*Narodit se či umřít ve špitále bylo znakem sociální nedostatečnosti.*“ (srov. Lenderová a kol., 2009. s. 93 a 250)

3. POSTMODERNÍ RODINA

Jako rodina postmoderní doby bývá označována rodina přibližně od poloviny dvacátého století, které bylo nejen pro rodinu, ale i celou společnost v mnoha ohledech zlomovým. Ještě v padesátých letech se projevovala snaha obnovit původní, stabilní, pevně hierarchizovanou a dobře fungující rodinu a její centrální postavení ve společnosti. Zavládla „*představa o rozkvětu pevné, šťastné dvougenerační rodiny, manželského páru v rodinném domku na předměstí, s funkčně (tradičně) oddělenými a vzájemně se doplňujícími rolmi muže a ženy s alespoň třemi dětmi.*“ (Možný, 2006, s. 20) Ve skutečnosti však právě v této době začal klesat počet dětí v rodinách a narůstat počet rozvodů. Děti, které v šedesátých letech vyrůstaly, vnímaly zřetelně tuto realitu a povrchní představou dokonalé rodiny se nenechaly oklamat. Začaly hledat skutečný smysl rodiny. Tradiční rodina byla nakonec označena za ideologickou představu, která ve skutečnosti není reálná. (srov. Možný, 2006, s. 20-21)

3.1 Povaha změn rodiny od tradiční až po postmoderní

Díky této kritice se ukázalo, že rodina, považovaná za stálou, neměnnou instituci, prošla v poslední době značnými změnami a dál se v těch nejpodstatnějších charakteristikách mění. Tyto změny však nejsou nahodilé, mají hluboké kořeny v předchozím vývoji společnosti. Možný uvádí ve své knize několik nejvýznamnějších rozdílů oproti rodině tradiční. (srov. Možný, 2006, s. 21-23)

- V křesťanském kulturním okruhu měla rodina po staletí monopol na legitimní sex. Tento monopol padl a pravidla ohledně manželského i nemanželského sexu se značně uvolnila.
- I po ztrátě monopolu na legitimní sex se v rodině ještě nějaký čas zachovala legitimizace reprodukčního aktu. Zdálo se, že alespoň tato výsada se uvnitř rodiny udrží. Od počátku sedmdesátých let dvacátého století však ve všech moderních společnostech prudce stoupá počet nemanželských dětí a v mnoha

z nich se čtvrtina, ale někde už i více než polovina všech dětí rodí mimo manželství.

- Tradiční rodina přispívala ke stabilitě společnosti také tím, že výběr partnera nebyl v rukou těch, kdo zakládali nové rodiny, nýbrž v rukou jejich rodičů. Ti vybírali s ohledem na zachování společenského postavení rodiny a samozřejmě i jejího majetku a kulturního habitu. *„Individualistické klima, hodnota svobodné volby zdůrazňovaná, na úkor hodnoty odpovědnosti, a ztráta sociálních distancí v demokratických společnostech“* (Možný, 2006, s. 21) způsobily podstatné oslabení vlivu rodiny jako stabilizujícího prvku.
- Křesťanství vždy pojímalo manželství jako nezrušitelnou, doživotně platnou instituci. Řídilo se heslem: „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.“ V moderní době však začalo být manželství pojímáno jako druh občanské smlouvy, která může být kdykoli vypovězena.
- V důsledku rozvoje různých společenských institucí a prohlubující se dělby práce přišla rodina o celou řadu svých tradičních funkcí. Tam, kde byla kdysi nezastupitelná, nastoupily speciální instituce. Došlo k odluce bydliště a pracoviště, škola převzala vzdělávání dětí, lékaři a nemocnice přealy péči o nemocné, staré a postižené. Rodině zůstala zábava, konzum a poskytování citového zázemí svým členům.
- Párová monogamická rodina je institucí vytvořenou pro ochranu reprodukčního procesu. Hlavním cílem manželství bylo plození a výchova dětí, kterých se rodilo hodně. Péče o ně vyžadovala mnoho času a mohla tak naplnit život obou manželů. V důsledku rozšíření antikoncepce však dnes porodnost prudce klesá a navíc stále roste počet párů, které se rozhodnou nemít děti vůbec.
- Nízký počet dětí, který je v dnešních rodinách běžný, nemůže naplnit celý život ženy ani muže. Díky změně povahy práce, která už neklade důraz na fyzickou sílu, se ženy mohou v zaměstnání vyrovnat mužům, začínají budovat kariéru, opouštějí domácnosti a těch několik málo let strávených doma péčí o dítě se stává v jejich životě jen relativně krátkou epizodou. Stírají se rozdíly mezi ženskými a mužskými rolemi.

Na změny v rodině mělo největší vliv právě postavení ženy a její společenské a pracovní uplatnění. Především poslední zmíněný faktor představoval v tomto období problematickou otázku. Ženy, zastávající během války mužské pracovní pozice, byly po roce 1945 podle tradičního vzorce „zatlačeny“ zpět do domácností. Jejich práce v této sféře již ale nebyla oceňována jako dříve. V moderní společnosti závislé na trhu a hromadné produkci je přirozeně preferována sféra produkce, domácí práce byla proti placenému zaměstnání značně degradována a začala být považována za méněcennou. Rozšíření moderních spotřebičů vzalo navíc domácím pracím jejich důstojnost - výrobci a jejich reklama začali vytvářet mylnou představu, že s pomocí nových technologií je práce v domácnosti spíše zábavou a že to téměř žádná práce není. (srov. Možný, 2006, 175-177)

O skutečné situaci se však můžeme přesvědčit v Encyklopedii moderní ženy z roku 1964, kde autoři uvádí: *„Průmysl dodává pro potřebu domácnosti stále bohatější výběr aparátů k čištění, praní, žehlení, chladniček k uskladnění potravin, výběr chemických prostředků k čištění, leštění atd. Přesto péče o domácnost představuje téměř celou další pracovní směnu, která připadá buď úplně ženě, nebo o kterou se v té či oné míře dělí i ostatní příslušníci rodiny.“* (Kolektiv autorů, 1964, s. 40) Na tuto skutečnost důrazně poukazovalo feministické hnutí a připomínalo, že v tradičních společnostech byly sice role mužů a žen rodově diferencovány, nebyly však nikdy rodově stratifikovány, jejich komplementarita znemožňovala, aby mohly být jedny nebo druhé označeny za druhořadé. (srov. Možný, 2006, s. 175-176)

Vzdělané ženy, kterých v průběhu dvacátého století stále přibývalo, se nechtěly smířit s tímto podřadným postavením ve společnosti, promarnit své vzdělání v domácnosti a svůj život plně zasvětit péči o rodinu, jak se automaticky stávalo v předchozích generacích. Míra vdaných zaměstnaných žen začala rychle narůstat. Bylo to dáno jednak touhou žen po ekonomické nezávislosti a pracovním uplatnění jejich schopností, na druhé straně však v mnoha rodinách i ekonomickou nutností - v období socialismu nemohla rodina pouze s příjmem muže vystačit. (srov. Matoušek, 2003, s. 40)

Nejvyšší hodnoty dosahoval podíl zaměstnaných žen v osmdesátých letech 20. století - v roce 1985 tvořily ženy 46,2 % všech zaměstnaných osob. (srov. Čermáková, 2000, s. 85) Trend vysoké zaměstnanosti žen přetrvává v České

republiky dodnes, avšak pomalu se snižuje. V roce 2007 představoval podle Českého statistického úřadu podíl žen mezi zaměstnanými 42 %, míra ekonomické aktivity žen tak činila 49,8 %. Pokud se podíváme na ekonomické postavení všech žen naší populace ve věku 15 a více let v tom samém roce, zaměstnaných bylo 43,3 % (kromě žen na mateřské dovolené) a o děti, rodinu a domácnost pečovalo pouze 8,9 % (včetně mateřské a rodičovské dovolené), zbytek tvořily ženy nezaměstnané, studentky, důchodkyně, ženy zdravotně znevýhodněné a další. (srov. Kolektiv autorů, 2008, s. 34-37)

3.2 Práce a rodina

Ačkoli byla ještě donedávna placená práce v západní společnosti převážně mužskou doménou, v současnosti už je většina žen do pracovního procesu zapojena také. (srov. Giddens, 1999, s. 319) Model rodiny s pracujícím otcem a matkou v domácnosti už je dnes praktikován spíše výjimečně. Ženy se stávají vedle mužů druhými živitelkami rodiny. Nejčastějšími důvody pro vstup vdané ženy do zaměstnání je buď přání ženy seberealizovat se mimo sféru rodiny, nebo ekonomická nutnost, jak už bylo uvedeno výše.

Na otázku, zda dnes musí většina žen pracovat, aby pomohly finančně zabezpečit svou rodinu, odpovídalo v rámci výzkumu „*RODINA 1994*“ přibližně 90 % všech dotázaných mužů i žen kladně. (srov. Čermáková, 1997, s. 20) Co se touhy po seberealizaci týče, vyplývá především z nerovného uspořádání domácí a veřejné sféry v naší společnosti. Ten, kdo rodinu finančně zabezpečuje, je svobodnějším a nezávislejším v porovnání s tím, kdo vykonává neplacenou práci v domácnosti, a velký rozdíl je také v symbolickém i faktickém ocenění jejich práce. Práce ženy v domácí sféře, která je nutná „*k všednímu zabezpečení chodu rodiny, resp. potřeb a nároků ostatních rodinných příslušníků*“, se zneviditelňuje a znehodnocuje, přestože je bezpochyby velkým přínosem nejen pro rodinu a její členy, ale i pro celou společnost. (srov. Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 17) Na základě této skutečnosti proto není nijak překvapivé, nakořím lidé souhlasí s výrokem „*Být ženou v domácnosti uspokojuje stejně, jako pracovat v zaměstnání*“

(„RODINA 1994“). S tímto výrokem souhlasí pouze necelá třetina žen, proti je naopak více než 50 %. Přibližně 20 % žen odpovědělo neutrálně (odpověď: ani ano, ani ne). Z mužů souhlasilo přibližně pouhých 25 %, nesouhlasilo 33 %, zbylí muži se vyjádřili neutrálně. (srov. Čermáková, 1997, s. 18)

Vstupem do zaměstnání se ale ženy dostávají pod dvojí tlak - i přesto, že dnešní společnost usiluje o vyrovnání příležitostí mužů a žen ve všech oblastech jejich života, stále ještě v naší kultuře do jisté míry přežívá tradiční názor, který ženu úzce spojuje s mateřskou rolí a hlavní odpovědností za fungování domácnosti. Marie Čermáková označuje současnou situaci jako novotradiční - vyznačuje se tím, že „*oba (muž i žena) vydělávají, žena se stará o domácnost, muž jí pomáhá, podle toho, jak se uvnitř v rodině sami dohodnou.*“ (Čermáková, 1997, s. 41)

Přesto je však v současné době žena v naší společnosti přetížena souběžnými požadavky práce a domácnosti. (srov. Matoušek, 2003, s. 41) Stále ještě se od ní očekává, že v rámci rodinných a partnerských vztahů podřídí svůj život ostatním lidem, přizpůsobí se potřebám a požadavkům svých blízkých. Naproti tomu trh práce vyžaduje jedince ničím nevázaného, který si svůj život zorganizuje podle potřeb zaměstnavatele, ne podle soukromých závazků. (srov. Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 16-17)

V mnoha zemích Evropské unie řeší ženy problém skloubení práce a péče o rodinu prostřednictvím práce na částečný úvazek, případně pružné pracovní doby nebo práce z domova. Tyto formy zaměstnání zatím bohužel v naší republice nejsou tak běžnými. Podle Českého statistického úřadu u nás pracovalo v roce 2010 na částečný úvazek 6,2 % zaměstnanců, průměr Evropské unie je však mnohem vyšší, dosahuje 19,3 %. Na částečný úvazek pracuje pouze 10,2 % českých žen, v Evropské unii je to průměrně 32,1 %, přičemž například v Nizozemí využívá tuto možnost přibližně 75,8 % žen. Důležitým poznatkem je skutečnost, že v zemích, ve kterých je možnost práce na částečný úvazek hojně rozšířena (např. Belgie, Nizozemí), dosahuje porodnost vyšších čísel než v České republice. (srov. Národní vzdělávací fond, 2010)

3.3 Péče o děti

V minulých historických etapách vývoje naší společnosti byly vždy děti přijímány jako Boží dar a nemít děti znamenalo neštěstí. Přestože podle výzkumu „RODINA 1994“ většina lidí (90 % žen a 80 % mužů) v současné době stále považuje za největší radost v životě sledovat, jak vlastní děti rostou (srov. Čermáková, 1997, s. 65), počet dětí v rodinách se v porovnání s dobami minulými značně snížil a stále vzrůstající počet lidí se dnes dobrovolně rozhoduje pro celoživotní bezdětnost. Jsou to především lidé, kterým skutečně záleží na jejich povolání a nepřerušené pracovní kariéře, což jsou v současné době v nezanedbatelné míře i ženy. Vysoké pracovní nároky, *„tlak na zvyšování produktivity a stoupající soutěživost v globalizující se ekonomice spíše zužoval prostor pro pohodlnou kombinaci mateřství se zaměstnáním.“* (Možný, 2002, s. 167) Přírozeným důsledkem tohoto vývoje je samozřejmě klesající porodnost nejen v České republice, ale i v ostatních státech našeho kulturního okruhu. Ženy často narození prvního dítěte odkládají až na dobu, kdy se pevně stabilizují ve své profesi a dosáhnou plánovaného úspěchu. Průměrný věk prvorodiček už tak u nás přesáhl hranici 27 let a mnoho z „odkládaných“ dětí už se vůbec nenarodilo. (srov. Možný, 2002, s. 167-170)

Vedou se dlouhé debaty o tom, zda je mateřství přirozeným údělem ženy, jak se vždy předpokládalo, a zda musí žena skutečně obětovat své osobní ambice a pracovní kariéru ve prospěch rodiny a dětí. Feministické organizace důrazně prosazují názor, že mateřství není v žádném případě životním údělem ženy a každá žena má právo o svém mateřství rozhodnout, aniž by byla posuzována společností. Hojně také poukazují na nerovné příležitosti matek s dětmi prosadit se na trhu práce ve stejné míře jako muži, což odporuje ideji rovnosti mezi pohlavími. Rovněž se ukázalo, že v dnešní době, orientované na individuální zájmy jedince, se relativně velká část populace otevřeně přiznává k názoru, že mít děti znamená příliš velké omezení svobody rodičů. S tímto výrokem souhlasilo více než 20 % žen a 25 % mužů. (srov. Čermáková, 1997, s. 65)

S návrhem, jak se s touto rozporuplnou situací ve společnosti vyrovnat, přichází například Mia Kellmer Pringleová, která píše:

„Ženy by se měly vymknout z dvojitého tlaku provdat se a mít děti a zároveň cítit, že „promarňují své vzdělání“ či se jinak „nerealizují“, když se věnují celodenní péči o dítě. V minulosti byla rodina ženským údělem, dnes může být její volbou. Jenom ty, které chtějí věnovat několik let svého života tomuto poslání, by o něm měly vážně uvažovat; pokud se pro ně rozhodnou, mělo by se jim dostat uznání za to, že se ujaly jednoho z nejvýznamnějších úkolů pro budoucnost své společnosti.“ (Pringle, 1978, cit. dle Možný, 2002, s. 68)

3.3.1 Zaměstnaná matka

Existují různé názory na to, zda má být vdaná žena, která je zároveň matkou, zaměstnána. Konzervativní teorie zastávají tradiční uspořádání rolí, kdy žena zůstává v domácnosti trvale nebo přinejmenším do té doby, než děti odrostou a její intenzivní péči už tolik nepotřebují (srov. Možný, 2002, s. 152-153), jiné říkají, že pro dítě může být od určitého věku dokonce přínosem, pokud jeho matka pracuje a má své zaměstnání ráda - dítě je pak chápáno jako běžnou součástí normálního rodinného života, pobyt v kvalitním předškolním zařízení pak navíc pozitivně stimuluje jeho sociální rozvoj. (srov. Možný, 2002, s. 166)

V roce 1994 proběhl mezinárodní komparativní výzkum rodiny, který zjišťoval, nakolik lidé souhlasí s různými výroky ohledně uspořádání rolí v rodině. Vyšlo najevo, že v České republice bylo 38,7 % žen a 46,6 % mužů přesvědčeno o tom, že pracující žena nemůže svému dítěti poskytnout takovou péči, lásku a jistotu, jako matka nezaměstnaná. Tato čísla mohla být ovlivněna dlouhým obdobím úplné zaměstnanosti žen za komunistického režimu u nás, v západní Evropě, USA a Kanadě tento názor zastávalo mnohem více lidí - přibližně 70 %. To, že rodina zaměstnaností ženy na celý úvazek zásadně trpí, se u nás domnívalo asi 50 % lidí, zatímco v mnoha západních zemích to bylo naopak méně. (srov. Čermáková, 1997, s. 14-16) Pokud čísla porovnáme s výsledky výzkumu „Rodina (ISSP 2002)“, v roce 2002 se domnívalo už pouhých 18 % dotázaných, že pracující matka nemůže mít s dítětem stejný vztah jako matka nezaměstnaná. 44 % respondentů obou pohlaví se pak domnívalo, že rodina zaměstnáním ženy na celý

úvazek zásadně trpí, což je opět nižší číslo, než v roce 1994. (srov. Sociologický ústav AV ČR, 2002).

V důsledku ekonomické situace většiny rodin, ale i celkového nastavení současné společnosti nastává situace, kdy ženy sice mají určitou představu o tom, jak by měla jejich pracovní aktivita v průběhu různých fází vývoje rodiny v ideálním případě vypadat, z nějakých důvodů však své představy nemohou naplnit. Jak opět ukazuje výzkum „RODINA 1994“, po uzavření sňatku před narozením dětí pracovalo na celý úvazek 87 % žen, na částečný úvazek 3 % a 10 % žen zůstalo v domácnosti. S dítětem v předškolním věku pak pracovalo na celý úvazek 50 % žen, na částečný úvazek 19 % a doma zůstalo 31 % žen. Když šlo do školy nejmladší dítě, pracovalo na celý úvazek 68 % žen a po odchodu všech dětí do školy 92 % žen. (srov. Čermáková, 1997, s. 27)

Jaké však byly názory na ideální míru zaměstnanosti žen? S dětmi v předškolním věku by chtělo pracovat na celý úvazek pouze 6 % žen, na částečný 43 % a doma by zůstalo 51 % žen. Když jdou děti do školy, na celý úvazek by pracovalo 21 % žen, na částečný úvazek 61 % a v domácnosti by rádo zůstalo zbylých 18 % žen. Většina mužů si podle výzkumu přeje, aby byly ženy doma co nejvíce, podle většiny z nich by žena měla na plný úvazek pracovat pouze před sňatkem a pak až poté, co děti odejdou z domova. V o něco menší míře než jejich partnerky by muži preferovali práci na částečný úvazek a naopak více mužů než žen vyjádřilo názor, že by žena v různých fázích rodinného života měla zůstat doma. (srov. Čermáková, 1997, s. 28-30)

Mezi důvody, kvůli kterým se matky vrací zpět na trh práce dříve, než by si skutečně přály, uvádí podle Sociologického ústavu Akademie věd ČR ženy nejčastěji potřebu zlepšení finanční situace rodiny, touhu po ekonomické nezávislosti, obavu ze ztráty zaměstnání, profesních znalostí, dovedností a klientely, pocit vyloučení ze společnosti, touhu po seberealizaci mimo rodičovství nebo touhu po společenském uznání. (srov. Formánková, Hašková, 2011, s. 3)

3.3.2 Rozdělení péče o děti

Přes všechny moderní emancipační snahy se v naší republice věnují ženy dětem daleko více než muži. Ženy s dětmi tráví většinou více času a zajišťují každodenní, základní péči o ně, učí se s nimi a starají se o náplň jejich volného času. Na ženách také mnohem častěji spočívá hlavní díl zodpovědnosti za výchovu dětí. (srov. Maříková, 2003, s. 108) Mnohé zahraniční studie, které se zabývají participací otců v rodinách, ukazují, že i když se muži do chodu rodiny začínají zapojovat v mnohem větší míře než v minulosti, změny v rodinách jsou v tomto ohledu stále pomalé. (srov. Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 18)

Feministicky orientovaná autorka Nancy Chodorow (srov. Chodorow, 1978, in Maříková, 2006, s. 141) přišla již v roce 1978 s teorií, že právě péče o děti oběma rodiči stejným dílem by měla prolomit po staletí ustálenou sebeidentifikaci obou pohlaví, muže jako živitele a ženy – pečovatelky. Rovněž by měla být klíčem k odstranění genderové nerovnosti nejen uvnitř rodiny, ale i v prostoru veřejném, kdy jsou ženy definovány jako „*sebeobětující se matky závislé na autonomních mužích - otcích*“. (Maříková, 2006, s. 141) Pokud by se muži zapojili do péče o potomky ve stejné míře jako ženy, měl by se smazat rozdíl i v jiných sférách jejich života, daný především genderovými stereotypy. (srov. Maříková, 2006, s. 141)

B. Geiger uvádí, že muži dokáží roli pečovatele o dítě zastat v podstatě stejně jako ženy, jiný je pouze způsob, jakým si s dětmi hrají. (srov. Geiger, 1996, in Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 22) Hana Maříková však poukazuje na to, že ženy v českých rodinách předpokládají, že se jejich partner o dítě sám dostatečně postarat nedokáže. Proto pokud má být muž s dítětem delší dobu sám, ženy se mu snaží tuto situaci co nejvíce usnadnit - předem uvaří jídlo a připraví vše potřebné, aby se otec mohl dítěti plně věnovat. To však vede v mnoha případech k tomu, že muži svou „*nemohoucnost*“ opravdu demonstrují a nemají potřebu tuto stereotypní představu měnit, přestože v případě skutečné potřeby (například během nemoci nebo služební cesty partnerky) dokáží péči o dítě i domácnost celkem dobře zvládnout, i když zpravidla jinak, než ženy. (srov. Maříková, 2003, 108)

V současné době se v rámci rovných příležitostí obou pohlaví prosazuje péče o děti, které se účastní oba rodiče pokud možno rovným dílem. Nancy

Chodorow zavedla pro vyrovnanou participaci obou rodičů na péči o děti nový termín *parenting*, který se do českého jazyka překládá jako *aktivní rodičovství*. Tento pojem zdůrazňuje skutečnost, „že rodičem se lidé stávají až na základě své aktivity, svého vztahu a aktivního přístupu k dítěti (při péči o něj a jeho výchově). (Maříková, 2006, s. 141) Výhodou tohoto termínu je genderová neutralita (srov. Badinter, 1999, s. 178, in Maříková, 2006, s. 141), která dává možnost (třebaže jen teoreticky) rovného sdílení této role oběma rodiči. Tento model je pak označován jako „sdílené rodičovství“. V něm se oba rodiče rovnoměrně podílejí na péči o děti a povinnostech s tím spojených a zároveň u nich také dochází k rovné dělbě rodičovských práv a odpovědnosti za výchovu. (srov. Maříková, 2006, s. 156)

Většina českých rodin se tomuto modelu zatím přibližuje jen velmi pomalu. V rámci výzkumu „RODINA 1994“ je z toho, jak odpovídali respondenti na otázku „Kdo se dětem věnuje nejvíce?“, patrný stále přetrvávající příklon rodin v naší republice spíše k tradičnímu modelu. Odpověď „především žena“ volilo 61,3 % dotázaných, necelá třetina mužů a žen (31,4 %) odpověděla „oba společně“, a že se dětem věnuje výhradně muž, přiznávalo jen 1,3 %. Zbytek pak tvořila odpověď „někdo jiný z rodiny“. (srov. Maříková, 1999, s. 63) V roce 2003 byl realizován výzkum „Naše společnost 2003“, ve kterém rovněž jedna z otázek zněla „Kdo se v rodině věnuje péči o děti?“ Zaznamenány byly odpovědi z roku 1998, 2000 a 2003. (srov. Chludilová, 2003, s. 4)

Tabulka č. 1: Kdo se v rodině věnuje péči o děti (v %)

	Muž			Oba stejně			Žena		
	1998	2000	2003	1998	2000	2003	1999	2000	2003
Péče o děti	0	0	1	27	28	36	45	50	57

Zajímavý je pokles mužů pečujících o děti ve větší míře než partnerky mezi lety 1994 a 1998 a rovněž snížení počtu rodin, kde o děti pečují převážně oba rodiče, v tom samém období. Možná je to však dáno odlišnou formulací odpovědi vyjadřující péči obou rodičů ve výzkumech, v prvním výzkumu zněla „oba společně“, ve druhém „oba stejně“. V prvním případě tak tuto odpověď mohly za svou označit i rodiny, ve kterých se oba rodiče zapojují do péče o děti, ne však

rovným dílem. Ve výzkumu „Naše společnost 2003“ však danou odpověď mohly podat pouze páry, kde oba pečují o děti skutečně ve stejné míře. Svou roli zde také mohou hrát odpovědi „nevím“, které tvoří dopočet do 100 % ve druhém řádku tabulky č. 1.

Přestože muži ve většině případů nepřebírají péči o děti ve stejné míře jako ženy, posun k aktivnějšímu přístupu k roli otce je znatelný. V následujících dvou tabulkách jsou uvedeny různé činnosti týkající se péče o děti a informace, kdo z rodiny se těmto činnostem s dítětem věnoval/věnuje. První tabulka zobrazuje péči o děti v rodině původu rodiče, druhá tabulka obsahuje informace z vlastní rodiny dotázaných. Data pochází z výzkumu rozdělení rolí v rodině a domácnosti a péče o děti nazvaném „Naše společnost 2003“. (srov. Maříková, 2006, s. 148)

Tabulka č. 2: Péče o děti v rodině původu (v %)

Činnost/Varianta odpovědi	Matka	Otec	Kdo měl čas	Oba společně
Hraní si s dítětem	33,8	6,0	32,7	13,6
Čtení pohádek dítěti	52,6	7,4	15,5	7,9
Povídání si s dítětem	35,7	5,2	28,3	22,6
Učení se s dítětem	43,1	15,3	16,3	8,7
Čas na dítě, když ono potřebuje	32,0	5,7	26,0	24,3
Výlety, sport s dítětem	6,5	21,0	10,6	43,9
Chození do kina, divadla...	19,6	7,1	13,4	24,8
Vodění na zájmové kroužky	22,4	6,8	12,6	7,1
Chození s dítětem k lékaři	81,5	3,0	9,5	4,4
Doma s dítětem během nemoci	80,7	1,4	6,8	3,8
Trestání dítěte	24,6	27,6	6,3	32,0
Nákup dárků dětem	24,5	1,9	5,7	64,9
Rozhodování o studiu, povolání	13,4	13,4	1,6	52,7

Tabulka č. 3: Péče o děti ve vlastní rodině (v %)

Činnost/Varianta odpovědi	Matka	Otec	Kdo má čas	Oba společně
Hraní si s dítětem	34,6	7,4	36,8	16,9
Čtení pohádek dítěti	55,9	6,0	18,5	33,0
Povídání si s dítětem	28,9	4,4	33,2	22,6
Učení se s dítětem	48,4	8,5	20,5	10,4
Čas na dítě, když ono potřebuje	35,4	1,9	32,2	28,6
Výlety, sport s dítětem	10,4	15,0	12,8	22,2
Chození do kina, divadla...	4,7	14,5	14,5	29,0
Vodění na zájmové kroužky	24,7	6,3	14,2	8,8
Chození s dítětem k lékaři	70,6	3,5	14,7	7,1
Doma s dítětem během nemoci	75,2	2,5	11,2	3,0
Trestání dítěte	14,4	15,8	9,8	43,1
Nákup dárků dětem	19,3	2,2	8,4	69,2
Rozhodování o studiu, povolání	9,6	2,7	3,0	63,8

Při porovnání dat z obou tabulek zjišťujeme, že zatímco u matek se angažovanost při výkonu některých aktivit zvyšuje a u jiných zase snižuje, aktivita otců vyvíjená samostatně bez partnerky se u většiny činností oproti předchozí generaci mužů snížila. Neznamená to však, že by se otcové do péče o děti zapojovali celkově méně než dříve. Pokud srovnáme poslední dva sloupce obou tabulek, vidíme, že se téměř ve všech případech zvýšil počet párů, ve kterých se na různých činnostech spojených s výchovou a péčí o děti podílí otec i matka společně nebo se v těchto činnostech střídají, podle toho, kdo má zrovna čas. (srov. Maříková, 2006, s. 149)

3.3.3 Otcové v péči o děti

Normy a představy spojované s rolí dobrého otce i samotné chování otců se v průběhu minulého století dramaticky změnilo. J. Pleck (Pleck, 1987, in Dudová, 2006, s. 160) uvádí čtyři etapy, kterými otcovství na Západě prošlo: *„nejprve byl otec autoritářským učitelem morálky a náboženství, posléze se stal vzdáleným otcem*

- živitelem, poté představoval zejména mužský rolový model, aby se nakonec mohl stát „novým“ otcem, pečujícím a aktivním ve výchově dětí od jejich nejnižšího věku.“ (Dudová, 2006, s. 160)

Podle sociologického výzkumu „Podoby otcovství v ČR“, realizovaného v roce 2010 v rámci projektu „Táto, jak na to?“, se otcové podle své participace v péči o děti dají rozdělit do tří skupin. Nejméně angažovanou skupinu představují neaktivní otcové, jejichž zapojení do péče a výchovy dětí je menší než 20 %. Většina otců této skupiny patří ke starší generaci nebo dosáhlo nižšího stupně vzdělání. Druhou skupinou jsou průměrně aktivní otcové, zapojující se do péče o děti z 20-30 %. Jedná se o muže převážně mladší generace, kteří jsou většinou stejně jako jejich partnerky středoškolsky vzdělání. Třetí skupinu pak tvoří aktivní otcové, kteří se na veškeré péči o potomky podílejí z více než 30 %. Většina otců z této skupiny patří k mladší generaci, oni i jejich partnerky mají ve většině případů vysokoškolské vzdělání. V této skupině se objevují i muži, kteří jsou nebo byli se svými dětmi na rodičovské dovolené, jejich počet je však minimální. (srov. MPSV ČR, 2010, s. 9)

Právě tito otcové z poslední skupiny se nejvíce blíží současnému fenoménu aktivního otcovství. Jeho typickým představitelem je „nový otec“, jehož identita není na rozdíl od otce „starého“ stavěna v opozici k identitě ženské a který „bez obtíží přijímá pečovatelské úlohy, které přirozeně patří k rodičovství. Je stejně zaujat svými malými dětmi, jako je angažovaný v placeném zaměstnání.“ (Chmelařová, 2008, s. 34) Kromě tradičních funkcí patřících k otcovství (autorita a živitel rodiny), „otec musí dnes umět být blízký, ukázat city, naslouchat, hrát si se svým dítětem.“ (Singly, 2000a, 197-205, cit. dle Dudová, 2006, s. 163)

Nelze však tvrdit, že je nový otec formou v současné době převládající. Ralph LaRossa upozornil na dvě rozdílné roviny otcovství - na jedné straně realitu otcovského chování mužů, na straně druhé „kulturu otcovství“, zahrnující ideály a hodnoty spojované s muži - otci. (srov. LaRossa, 1999, in Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 19) Nový otec tedy spíše představuje určitý vzor, který se začíná objevovat v čím dál větší míře a nabízí porovnání s ostatními formami otcovství. (srov. Chmelařová, 2008, s. 34)

O tomto typu otce se však začalo hovořit teprve koncem minulého století. Většině mužů se proto takovýto způsob vykonávání otcovské role může zdát

nepřirozeným, ze své původní rodiny nemají s takovým otcem zkušenost a nebyli k takovému chování ani vychovávaní. V naší společnosti je otcovství silně genderově poznamenáno, je úzce spojováno s mužstvem. Otcovská identita pak nemůže být oddělena od identity muže, která ve své definici příliš rodinných vlastností nemá. Od mužů se stále očekává spíše plné zapojení do ekonomické a profesní sféry. *„Navíc tradiční definice maskulinity obsahuje charakteristiky, které jsou v protikladu k hodnotám péče a sebeobětování se pro druhého, a tudíž a priori vylučuje pečující a citové otcovství. V konfrontaci s modelem „nového otce“ se otcovství a maskulinity samotné stávají nejasné a plně protikladů.“* (Lupton a Barclay, 1995, in Dudová, 2006, s. 162)

Jak dokládá výzkum „Podoby otcovství v ČR“, nakolik se muži do péče o děti zapojují, je ovlivněno mnoha faktory. Patří mezi ně názory a postoje konkrétního muže, prostředí, ve kterém vyrůstal, věk, vzdělání, forma partnerského soužití, nároky kladené ze strany partnerky a samozřejmě také to, zda žije se svými dětmi v jedné domácnosti. Přes značný posun ve vnímání své role v rodině a stále vzrůstající ochotu mužů aktivně se svým dítětem věnovat, zastává většina otců tradiční uspořádání rolí. 81% otců přiznává, že se přiklání spíše k modelu, kdy on vydělává a žena se stará o děti a domácnost. 65 % mužů soudí, že by na rodičovské dovolené měla zůstat matka, protože je pro dítě ve věku od dvou do čtyř let nezastupitelná. Zajímavé ale je, že pouze 57 % otců si nedokáže představit, že by s dítětem na rodičovské dovolené zůstali oni. Celých 90 % otců si pak rovněž myslí, že v době nemoci se o dítě nejlépe dovede postarat matka. (srov. MPSV ČR, 2010, s. 9-20)

V otázce sdílení péče o děti s partnerkou a příležitostí uplatnění rodičů už většina otců zastává názory blízké se rovnému uspořádání. 84 % otců je přesvědčeno, že každodenní péči o děti by si měli rodiče spravedlivě rozdělit. S výrokem „Moje partnerka má stejné právo se realizovat jako já“ souhlasí 89 % mužů. (srov. MPSV ČR, 2010, s. 18)

Dlouhodobě se ukazuje, že dochází k oslabení přísné separace rodičovských rolí. Mnoho činností souvisejících s péčí o dítě, které měly dříve na starosti pouze ženy, vykonávají dnes ve větší či menší míře také muži, a naopak. A přestože se muži do péče o děti oproti generaci svých otců zapojují mnohem více, jejich angažovanost se zvyšuje především u aktivit, které nemusejí být vykonávány

s nutnou pravidelností a nejsou tak naléhavé. Činnosti, které přímo souvisejí se základní každodenní péčí a starostmi o dítě a zároveň jsou časově nejnáročnější, vykonávají stále spíše ženy. (srov. Maříková, 2006, s. 157)

Jak se tedy čeští otcové konkrétně zapojují do péče o děti? Nejčastěji je to formou plánování a organizace volnočasových aktivit potomků, jako je například vymýšlení a realizace sportovních akcí, vymýšlení programu na víkend, hraní si s dětmi nebo zajišťování a návštěva kulturních akcí. Jsou zde však poměrně velké rozdíly v míře zapojení jednotlivých mužů do daných činností. Zatímco „aktivní“ otcové se například na organizování volného času dětí podílejí ze 49 %, otcové „neaktivní“ z pouhých 19 %. Podobně je tomu při učení se s dětmi, míra zapojení aktivních otců je zde 42 %, u neaktivních otců jen 12 %. Tento rozdíl v angažovanosti jednotlivých otců je patrný téměř ve všech aktivitách spojených s péčí o děti a jejich výchovou. (srov. MPSV ČR, 2010, s. 11)

S tím, kolik času se svými dětmi tráví, je většina otců (65 %) spokojena. Někteří však uvádí, že by svým potomkům rádi věnovali více času, brání jim v tom ale v první řadě jejich pracovní povinnosti a nároky kladené na ně jako na živitele rodiny. Zaměstnání, a s ním související materiální zajištění, je důležitou formou péče o rodinu, muže však na většinu dne od rodiny odvádí. A přestože jsou si podle zákona muži a ženy v možnostech péče o děti rovni, velká část otců není spokojena s tím, nakolik jim současný zaměstnavatel umožňuje, aby se mohli dostatečně věnovat každodenní péči o děti. (srov. MPSV ČR, 2010, s. 15 a 42)

3.4 Dělbá domácích prací

Práce související se zajišťováním každodenního chodu a běžné údržby domácnosti byly v historii vždy doménou žen. Dokud se ženy samy ztotožňovaly s rolí pečovatelky a hospodyňky, nikdo nepochyboval o tom, že jsou ženám tyto činnosti přirozené a vyplývají z jejich sociálního poslání. Jak se ale začaly poměry ve společnosti proměňovat a hodnota domácích prací ve srovnání s placeným zaměstnáním klesat, stále častěji se objevovaly protesty feministek poukazujících na toto nerovné uspořádání v rodinách a tím i v celé společnosti. Mnoho žen se sice

nástupem do zaměstnání zbavilo ekonomické závislosti na mužích, práce v domácnosti však vykonávaly stále ony samy. (srov. Singly, 1999, s. 105) Tím se porušil základní rodinný vzorec, kdy muž ženu finančně zabezpečuje a ona na oplátku pečuje o „jeho“ domácnost.

V současné době, kdy se objevuje tolik různých modelů rodinného uspořádání, včetně tzv. reverzního, kdy muž zůstává s dětmi na rodičovské dovolené a žena pracuje, je dělba domácích prací spíše záležitostí vzájemné dohody partnerů s ohledem na konkrétní rodinnou situaci. Jak uvádí Marie Čermáková, *„Žena kombinuje práci s rodinou, pracovní role s rodinnými, ale muž již nestojí stranou, nýbrž je vtažen do víru nově organizované rodinné struktury.“* (Čermáková, 2000, s. 98) Proměna role muže je zde významná. Už není „pouze“ tím, kdo rodinu finančně zabezpečí a tím jeho úloha končí, v současné době se muž stává alespoň částečně partnerem ženy v mnoha činnostech spojených s domácností a péčí o děti.

Výzkumy dokládají, že ačkoli se přes 90 % mužů i žen shoduje na tom, že by se partneři měli podílet na domácích pracích rovnoměrně (srov. Karásková, 2012, s. A3), větší část domácích prací spočívá stále na bedrech žen, které sice v současné době stejně jako muži pracují, po návratu ze zaměstnání je však navíc čeká ještě „druhá směna“. Vysvětlení pro tuto nerovnost se nabízejí různá. Většina rodin se svým uspořádáním stále přiklání k tradičnímu modelu, kdy muž, přestože jeho žena také pracuje, zůstává hlavním živitelem rodiny. Proto také zpravidla tráví v práci více času než žena, na práce v domácnosti mu již tolik času nezbyvá. Pro některé muže navíc může být těžké vykonávat práci, která je v dané kultuře označována za „ženskou“ (srov. Rappoport, 1971, in Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 24), jak tomu u nás v případě domácích prací často je. Důležitým je také fakt, že pokud už muži na výkonu domácích prací participují, stávají se většinou „pouze“ pomocníky manželek nebo partnerek, které muže musí o pomoc požádat a přesně jim říci, co vlastně mají udělat. Naproti tomu manžel - partner se určité práce ujímá sám. (srov. Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 25) Jak však upozorňuje Scott Coltrane, i v případě, kdy se muž na výkonu domácích prací podílí ve velké míře, tím, kdo domácnost řídí a za její chod je tím pádem i odpovědný, zůstává ve většině případů stále žena. (srov. Coltrane, 1996, in Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 25) Bezvýznamná není v tomto ohledu ani skutečnost, že některé ženy mohou

participaci svých partnerů na domácích pracích vnímat jako svou neschopnost tyto aktivity zvládat. (srov. Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 26) Tyto ženy si pak záměrně větší díl domácích prací ponechávají, aby si v tomto směru udržely v domácnosti své výsadní postavení.

Výzkum „Rodina 1996“ přináší údaje, kolik času ženy a muži domácím pracím v roce 1996 věnovali. Ženy strávily jejich vykonáváním průměrně 24,9 hodin týdně, muži 11,48 hodin. (srov. Tuček a kol., 1998, s. 81) Pokud tyto údaje porovnáme s údaji z roku 2002, můžeme si všimnout drobné změny v množství času věnovanému těmto aktivitám u obou pohlaví. Zatímco u žen se čas strávený vykonáváním domácích prací mírně snížil (22,8 hodin týdně), u mužů se naopak zvýšil na 13 hodin týdně. (srov. Chaloupková, 2005, s. 67) Z toho je patrný pomalý posun k vyrovnanějšímu rozdělení péče o domácnost.

Mezi jednotlivými rodinami jsou však v dělbě rolí značné rozdíly. Podle míry zapojení partnerů můžeme rozlišit tři základní typy dělby domácích prací v páru: prvním typem je dělba tradiční, kde všechny, nebo alespoň většinu domácích prací vykonává žena. Podle výzkumu „Proměny 2005“ převládá toto uspořádání v rodinách 62 % respondentů. Jsou to většinou rodiče s malými, ale i většími dětmi, starší lidé a lidé s nižším vzděláním. Druhým typem je tzv. moderní partnerství, ve kterém žije necelá třetina dotázaných. Zde se manželé nebo partneři dělí o domácí práce rovným dílem. Tento způsob je typický spíše pro mladé a bezdětné lidi s vyšším vzděláním, zejména pro vysokoškolsky vzdělané ženy. Pro třetí typ je charakteristické reverzní uspořádání genderových rolí - muž vykonává větší část domácích prací než žena. V takovém partnerství žije přibližně 5 % respondentů výzkumu. (srov. Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 47)

V následující tabulce je uvedeno několik aktivit souvisejících se zabezpečením běžného chodu domácnosti. Na otázku, kdo danou činnost v rodině vykonává, byly zaznamenány nejen odpovědi respondentů, ale i názory, kdo by tuto činnost vykonávat měl. Data pocházejí z výzkumu „Rodina 2003“. (srov. Chludilová, 2003, s. 5)

Tabulka č. 4: Srovnání představ a skutečného rozdělení činností v rodině (v %)

	MUŽ		OBA STEJNĚ		ŽENA	
	Předst.	Skuteč.	Předst.	Skuteč.	Předst.	Skuteč.
Nakupovat potraviny	1	4	45	31	54	65
Finančně zajišťovat domácnost	64	49	34	45	1	5
Vařit	2	2	20	14	78	84
Starat se o rodinný rozpočet	21	23	58	39	21	28
Uklízet	1	2	48	24	50	74

Dělbou domácích prací zkoumalo také šetření Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, provedené v roce 2012. Zaměřilo se na několik nejčastějších povinností v domácnosti. Opět se ukázalo, že jednoznačnou převahu mají ženy v přípravě jídla - samy se na ní podílejí ze 77 %, společně nebo střídavě s partnerem v 17 % a výhradně muži sami jídlo připravují v 5 % domácností. V porovnání s rokem 2003 jsou však hodnoty odpovědí, kdy muži vaří více nebo stejně často jako ženy, o několik procent vyšší. Další činností „typickou“ pro ženy je mytí nádobí, kterou vykonávají převážně ženy v 66 %, oba partneři v 22 % a převážně muži pouze v 6 %. Naopak drobné opravy v bytě provádí ve většině domácností z 82 % muži, v 9 % oba partneři a pouze žena v 5 % domácností.

O něco vyrovnanější je participace při luxování bytu (ženy luxují v 56 %, muži v 13 % a oba partneři v 23 % domácností) a při obstarávání běžného nákupu potravin. Ten provádí v 51 % ženy, v 9 % muži a oba v 39 %. U této aktivity opět klesl oproti roku 2003 počet žen, které nakupují výhradně samy, a stoupl počet domácností, kde nakupuje muž nebo oba partneři stejně často.

Společně pak partneři většinou spravují rodinné finance (oba v 51 %, muž v 18 % a žena v 30 % domácností) a organizují volný čas rodiny (oba v 67 %, muž v 9 % a žena v 19 % případů). Čísla u většiny aktivit nedávají dohromady 100 %, některé práce zastávají jiné osoby, prarodiče nebo placené služby. (srov. Karásková, 2012, s. A3)

Celkově můžeme pozorovat tendenci směřování k vyrovnanému rozdělení domácích prací v rodině. Ačkoli se potvrdilo, že zažitá stereotypní představa ženských a mužských prací částečně stále přetrvávají a ve většině domácností

převládá model tradiční, kdy většina práce spočívá na ženě, výše uvedené i mnohé další výzkumy ukazují stále se zvyšující podíl činností, na kterých participují muži i ženy společně, případně se ve vykonávání dané činnosti střídají. V představách stále většího počtu lidí se model rovné dělby domácích prací jeví jako správný.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce si kladla za cíl popsat a porovnat dělbu rolí v rodině ve třech různých obdobích. Prvním byla doba preindustriální, poté následovalo období od průmyslové revoluce po druhou světovou válku a posledním sledovaným obdobím byla doba přibližně od padesátých let minulého století po současnost. Při práci jsem se opírala o díla odborné literatury a empirické výzkumy, zabývající se tímto tématem, provedené na území České republiky. Nyní bych zde chtěla stručně shrnout, k čemu jsem ve své práci dospěla.

V prvním ze sledovaných období, v době preindustriální, se společnost vyznačovala přísnou hierarchií a pevnými pravidly. To se samozřejmě projevovalo i v rodině, kde měl každý z jejích členů jasně vymezenou roli. Všechny činnosti každodenního života byly striktně odlišeny na mužské a ženské a bylo téměř nemyslitelné, že by ženy vykonávaly práce označované jako mužské a naopak. Role obou z nich však byly dokonale komplementární - jejich jednotlivé aktivity na sebe bezprostředně navazovaly a smysl měly pouze ve vzájemném propojení. V té době navíc většina lidí pracovala doma a přímým cílem jejich práce bylo zajistit obživu pro rodinu, na čemž se tedy podíleli muž i žena společně. Tím, jak na sebe práce obou navazovala, nebylo možné označit činnost jednoho nebo druhého za více nebo méně důležitou. Péči o děti měla na starosti žena, z důvodu časově náročné práce v domácnosti a v hospodářství se jim však nemohla věnovat v takové míře, jako je tomu například dnes. Děti měly v rodině již od útlého věku řadu povinností. Rodina se v té době vyznačovala velkou soudržností, která se projevovala zejména ve vztahu k sirotkům, starým lidem nebo jiným nezaopatřeným příbuzným.

V rodině moderní, která se počala utvářet s průmyslovou revolucí, došlo oproti rodině tradiční k zásadní změně. Pracoviště mužů se přesunula z domovů do továren a ženy už tak dále nemohly být jejich přímými spolupracovnicemi v ekonomickém zajišťování rodiny. Zůstaly v domácnosti a jejich důležitým úkolem bylo, kromě péče o děti a zvládání domácích prací, starat se pečlivě o manželovo pohodlí, o to, aby si mohl po náročném dni v zaměstnání nerušeně odpočinout, nasytit se a potěšit se pohledem na svou spokojenou rodinu. Práce ženy

v domácnosti byla hodnocena na stejné úrovni jako mužova práce v zaměstnání, tato dělba byla chápána jako správná a přirozená.

Situace se změnila až počátkem dvacátého století, kdy ženy musely nastoupit na pracovní místa mužů, kteří odešli do války. Po válce začaly být „zatlačovány“ zpět do domácností, práce v domácnosti již ale nebyla oceňována jako dříve, stala se prací podřadnou. S tím se ženy nehodlaly smířit a chtěly se realizovat stejně jako muži - ve sféře veřejné. A s tím, jak ženy ve velké míře začaly nastupovat do zaměstnání, se musely nutně začít proměňovat i dosavadní rodinné modely. Problematikou těchto změn jsem se zabývala ve třetí kapitole, nazvané Postmoderní rodina.

Na základě porovnání několika empirických výzkumů jsem dospěla k následujícím závěrům. Z hlediska legislativy jsou si sice muži a ženy rovni ve všech oblastech života, v praxi však mezi nimi v mnoha situacích stále přetrvává nerovnost, přičemž těmi znevýhodněnými jsou častěji ženy. Tato nerovnost často vyplývá z tradiční představy rodiny, zobrazující muže jako živitele a ženu jako hospodyně a pečovatelku. Přestože se dnes ženy podílejí společně s muži na finančním zabezpečení rodiny, odpovědnost za péči o děti a domácnost je kladena stále převážně na ně. Ženy se tak dostávají pod dvojí tlak - v práci se od nich požaduje nezávislost a časová flexibilita, na druhé straně se ale také očekává, že svůj život podřídí svým blízkým a jejich potřebám. Vzhledem k tomu, že zaměstnavatelé v českých poměrech neprojevují příliš ochoty zaměstnávat ženy na částečný úvazek, je tento rozpor mezi prací a rodinou pro mnoho žen těžko zvládnutelný. Tato situace tak zákonitě vede ke snižování porodnosti v naší republice a k růstu počtu trvale bezdětných žen.

Ve výzkumech se však projevuje mírná změna názorů na postavení ženy v rodině. Oproti roku 1994 si v roce 2002 méně respondentů myslelo, že zaměstnaná matka nemůže mít s předškolním dítětem stejný vztah jako matka nepracující nebo že rodina zaměstnanosti ženy na celý úvazek zásadně trpí. Dále se také ukazuje, že by ženy uvítaly možnost pracovat na zkrácený úvazek, alespoň než děti začnou chodit do školy. Muži si rovněž představují, že by měla žena po narození dětí zůstat v domácnosti déle, než tomu běžně je.

Co se péče o děti týče, zůstává stále z větší části starostí žen. Stále však vzrůstá počet „nových“, aktivních otců, kteří se do péče o potomky ochotně zapojují

už od jejich narození a jsou schopni v této oblasti plnohodnotně zastat svou partnerku. V takové situaci je možno praktikovat tzv. sdílené rodičovství, kdy se rodiče podílejí na péči o děti a jejich výchově rovným dílem. Při srovnání mužů a žen současné a minulé generace vyšlo najevo, že ubývá počet aktivit, které by muži v péči o děti zastávali výhradně sami, naopak ale narůstá procento činností, které vykonávají oba rodiče střídavě. Dochází tak ke sblížování rodinných rolí obou rodičů, rozdíly mezi nimi se pomalu stírají. Nové, aktivní otcovství ale zatím rozhodně není převládající podobou otcovství, je spíše vzorem, kterému se jednotliví muži více či méně blíží. Někteří z nich by se dětem rádi věnovali více, brání jim v tom ale pracovní povinnosti a malé pochopení ze strany zaměstnavatelů. Pro jiné muže je takovýto způsob naplňování otcovské role v rozporu s jejich mužskou identitou, ovlivněnou genderovými stereotypy.

Také většina domácích prací zůstává úkolem ženy. Důvodů pro toto uspořádání je několik, nejčastěji jím bývá v některých rodinách přetrvávající tradiční rozdělení rolí, kdy muž jako živitel tráví v zaměstnání více času a vydělává více peněz, práce v domácnosti pak z většiny spočívá na ženě, přestože je také zaměstnaná. Pro některé muže je rovněž obtížné vykonávat práce, které bývají v dané kultuře označovány jako ženské. V rodinách, kde muži na domácích pracích participují, zůstává přesto odpovědnost za chod domácnosti ve většině případů na ženách. Při porovnání výzkumů z let 1996 a 2002 však ze zjištěných údajů vyplývá posun k vyrovnanější dělbě domácích prací a rovněž v názorové rovině se většina mužů i žen přiklání k názoru, že by si péči o domácnost měli partneři dělit spravedlivým dílem.

Podoba dnešní rodiny a rolí jejích jednotlivých členů je ovlivněna mnoha vnějšími faktory. Jedním z těchto faktorů je sociální politika státu, který v mnoha ohledech rodinu zastupuje, její soudržnost již není tolik potřebná. Sociální příspěvky pomáhají matkám pečovat o děti i bez trvalé přítomnosti otce a tím je odstraněna jedna z největších obtíží rozvodu v minulosti. Pokud se jeden z partnerů v rodině necítí dobře, odchází, aniž by své blízké existenčně ohrozil. Významnou je také vysoká tolerance společnosti vůči alternativním formám partnerského soužití, zahrnujícím v dnešní době vedle partnerů žijících spolu „na hromádce“ i svazky homosexuálů nebo společný život v komunitě.

Svou velkou úlohu hraje i současná orientace společnosti na individualitu - důraz je kladen především na zájmy, úspěch a spokojenost jedince, který se nemusí nikomu a ničemu podřizovat. Představa rodinného života se proto mnoha mladým lidem může zdát až příliš svazující a volí v mnoha případech raději nezávislost a život, ve kterém budou sami sobě pány. Ani v partnerství nebo v rodině pak lidé necítí vůči svým blízkým tak silné závazky a povinnosti, jako tomu bylo dříve.

Pokud už se dnes lidé pro život v rodině rozhodnou, mnohdy je jejich rodinný život zcela řízen dětmi. Nikdy v historii nebyla dětem v rodině věnována taková péče, jako v současnosti. Rodina se snaží využít každé příležitosti, aby se děti již od malička co nejvíce rozvíjely, aby byly úspěšné a dokázaly se prosadit. Bohužel, v mnoha případech rodiče tento úkol od raného věku dítěte přesouvají na různé organizace, místo aby se dětem sami věnovali a předávali jim něco ze svých zkušeností. Rodiče tak dětem často obětují mnoho času, ten však z větší části stráví hlavně doprovázením dětí na specializované zájmové kroužky. Dětem je podřízen život celé rodiny.

Známým faktem je také vyrovnávání a sjednocování mužské a ženské role v rodině, již nejsou striktně rozděleny činnosti mužů a činnosti žen, což se uplatňuje jak v péči o děti, tak při dohodě o rozdělení domácích prací. Ideální představou, vycházející z myšlenky rovnosti a rovných příležitostí obou pohlaví, je absolutní zastupitelnost muže a ženy a vytvoření jedné univerzální role, kterou mohou sdílet oba partneři společně a různé činnosti vykonávat střídavě podle vzájemné dohody.

Na otázku, jak se bude rodina a dělba rolí v rodině vyvíjet do budoucna, lze v současné době těžko odpovědět. Předpokládám však, že se bude stále důrazněji prosazovat názor, že tradiční rozdělení rolí, které fungovalo v minulosti, bylo pouze kulturním konstruktem a lidé nejsou k žádné sociální roli biologicky předurčení. Dále se bude prohlubovat snaha o rovné rozdělení práv a povinností vyplývajících z rodinného života a snaha o vyrovnání rolí žen a mužů v rodině, která povede až k úplné zastupitelnosti obou pohlaví nejen ve společnosti, ale i v rodině. Ve větší míře se také budou objevovat alternativní možnosti k životu v manželství.

Někteří sociologové se domnívají, že rodina jako instituce v budoucnu úplně zanikne. Věřím však, že pro mnoho lidí zůstane rodina i nadále významnou hodnotou a jen tak lehce se jí nevzdají.

LITERATURA

TIŠTĚNÉ MONOGRAFIE:

1. BAHENSKÁ, Marie aj. *Ženy na stráž!: České feministické myšlení 19. a 20. století*. První vydání. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.
2. ČERMÁKOVÁ, Marie. *Rodina a měníci se gender role- sociální analýza české rodiny*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1995. ISBN 80-85950-42-1.
3. ČERMÁKOVÁ, Marie. *Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy*. In MAŘÍKOVÁ, Hana; a kol. *Proměny současné české rodiny (rodina- gender- stratifikace)*. První vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-93-1.
4. DUDOVÁ, Radka. *Otcovství v pohybu*. In HAMPLOVÁ, D.; ŠALAMOUNOVÁ, P.; ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: Sociologické a demografické perspektivy*. První vydání. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-082-6.
5. GIDDENS, Anthony. *SOCIOLOGIE*. Přeložil Jan Jařab. Vydání první- dotisk. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
6. GOODY, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii*. Přeložila Petra Diestlerová. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-396-7.
7. HORSKÁ, Pavla; KUČERA, Milan aj. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X.
8. HORSKÝ, Jan; SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-195-6.
9. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. První vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
10. KARÁSKOVÁ, Ivana. *O domácí práce se podělíme, řekne muž a odejde na trénink*. Mladá fronta Dnes. 2012, roč. 23, č. 77.
11. KOLEKTIV AUTORŮ. *Encyklopedie moderní ženy*. První vydání. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964.
12. KOLEKTIV AUTORŮ. *Ženy & Muži v datech*. Praha: Úřad vlády a Český statistický úřad, 2008. ISBN 978-80-250-1854-5.
13. LENDEROVÁ, M.; JIRÁNEK, T.; MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. Století*. První vydání. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
14. MAŘÍKOVÁ, Hana. *Genderový aspekt rodičovství*. In HAMPLOVÁ, D.; ŠALAMOUNOVÁ, P.; ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: Sociologické a demografické perspektivy*. První vydání. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-082-6.
15. MAŘÍKOVÁ, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. Pracovní texty*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-85950-69.

16. MAŘÍKOVÁ, Hana. *Sociální partnerství muže a ženy v dnešním manželství a rodině- realita nebo fikce?* In VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* První vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-18-0.
17. MAŘÍKOVÁ, Hana; a kol. *Proměny současné české rodiny (rodina- gender-stratifikace)*. První vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-93-1.
18. MAŘÍKOVÁ, Hana; VOHLÍDALOVÁ, Marta. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. První vydání. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-135-4.
19. MATOUŠEK, Oldřich; PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. První vydání. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
20. MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina (Mýty a skutečnosti)*. První vydání. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
21. MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
22. MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Druhé vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
23. OAKLEYOVÁ, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Přeložili Milena Poláčková a Martin Poláček. První vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
24. SINGLY, de François. *Sociologie současné rodiny*. Přeložili Stanislav Štech a Ludmila Šašková. První vydání. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
25. VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan. *Aplikovaná sociální psychologie I: Člověk a sociální instituce*. První vydání. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.
26. WOLF, Josef; a kol. *Umění žít a stárnout*. První vydání. Praha: Svoboda, 1982.

ELEKTRONICKÉ DOKUMENTY:

27. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Zaostřeno na ženy a muže 2011: Práce a mzdy: Míra ekonomické aktivity a ekonomicky aktivní obyvatelstvo (VŠPS)*. [online]. 2011 [cit. 2012-03-18]. Dostupné z: [http://www.praha.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/AA002293A4/\\$File/1413114401.pdf](http://www.praha.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/AA002293A4/$File/1413114401.pdf).
28. FORMÁNKOVÁ, Lenka, HAŠKOVÁ, Hana. *Kombinování rodinného a pracovního života*. [online]. 2011 [cit. 2012-03-18]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/prezentace_sou_av_cr_z_tk_sladovani_pracovniho_a_rodinneho_zivota_v_cr/\\$File/tk_sou_110602.pdf](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/prezentace_sou_av_cr_z_tk_sladovani_pracovniho_a_rodinneho_zivota_v_cr/$File/tk_sou_110602.pdf).
29. CHALOUPKOVÁ, Jana. *Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti*. [online]. 2005 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: www.archiv.soc.cas.cz/download/1106/SC_2005_1.pdf.
30. CHLUDILOVÁ, Iva. *Naše společnost 2003: Rozdělení rolí v rodině*. [online]. 2003 [cit. 2012-03-26]. Tisková zpráva z výzkumu. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100172s_ov30204c.pdf.

31. CHMELAŘOVÁ, Hana. *Tátové v historii*. In NESEHNUTÍ. *Aktivní otcovství*. [online]. 2008 [cit. 2012-03-27]. DOI: 978-80-903228-9-1. Dostupné z: <http://www.tatadoma.cz/download/aktivni-otcovstvi.pdf>.
32. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Podoby otcovství v ČR- sociologický výzkum*. [online]. 2010 [cit. 2012-03-27]. Prezentace výsledků průzkumu. Dostupné z: <http://www.tatojaknato.cz/images/docs/podoby-otcovstvi.pdf>.
33. NÁRODNÍ VZDĚLÁVACÍ FOND. *Podíl částečných úvazků je v ČR čtvrtý nejnižší v EU*. [online]. 2010 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://budoucnostprofesi.cz/aktuality.html/11_247-podil-castečných-uvazku-je-v-cr-ctvrty-nejnizsi-v-eu.
34. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. *Rodina (ISSP 2002) - Česká republika*. In: *Nesstar WebView* [online]. 2002 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>.
35. TUČEK, Milan; a kol. *Česká rodina v transformaci- Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. [online]. 1998 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=17>.